

**WERGEREKE Jİ EREBÎ BO FELLÎHÎ Û
KURDÎ-GERŞÛNÎ DÎ KOLEKSÎYONA
EDUARD SACHAU DE (ÇÎROKA SED Û ŞÊST
Û DUYEM A HEZAR ŞEV Û ŞEVEKÊ)**

Kenan SUBAŞI

Mardin Artuklu Üniversitesi, Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü, Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı,
kenanendo@gmail.com <https://orcid.org/0000-0001-7744-1646>

Lokman DİREKÇİ

Mardin Artuklu Üniversitesi, Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü, Süryani Dili ve Kültürü Anabilim Dalı,
lokmandirekci@artuklu.edu.tr <https://orcid.org/0000-0002-9548-4997>

Article Types / Makale Türü

Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi

01/09/2021

Accepted / Kabul Tarihi

17/12/2021

<https://doi.org/10.26791/sarkiat.989490>

WERGEREKE JI EREBÎ BO FELLÎHÎ Û KURDÎ-GERŞÛNÎ DI KOLEKSİYONA EDUARD SACHAU DE (ÇÎROKA SED Û ŞÊST Û DUYEM A HEZAR ŞEV Û ŞEVEKÊ)

KURTE

Fellihi devokeke zimanê Siryanîya rojhilat (Sûrat) e ku li gorî Jeremias Schamir (Yeremya Şamîr 1821-1906) ew ji aliyê şênîyên devdora Eynkawaya Hewlêrê û mintiqeya Mûsilê ve tê axaftin. Jeremias Schamir keşîşek e ku di sedsala 19an de li devera Musilê jiyaye û mustensîxê gelek destxetên Gerşûnî (navê metnên zimanê bîyanî yên bi alfabeya Siryanî hatine nivîsîn) ye. Schamir ji bo rojhilatnasê Almanî Eduard Sachau (1845-1930) xebitîye û gelek destxetên Fellihi, Erebî û Kurdî (Gerşûnî) îstinsax kirine û ji Sachau re şandine. Yek ji van destxetan bi navê *Sachau 200* li Pirtûkxaneyaya Eyaletî ya Berlînê-Mîrateya Çandî ya Prûsyayê (Staatsbibliothek zu Berlin-Preußischer Kulturbesitz) di nav koleksiyona Destxetên Rojhilat (Orientalische Handschriften) de hatiye qeydkirin. Di vê destxetê de digel ferhengokeke rêzimanî ya Erebî-Fellihi-Kurdî çend hîkayet, çîrok, destan û kilam jî cih digirin. Di vê xebata me de em ê ji wan hîkayetan, a bi navê *Şebê Şêst û Dû-Ji Çîroka Hezar Şeb û Şebek* bixebitin ku weku wergera ji Erebî bo Fellihi û Kurdî hatiye kirin. Ev destxet bi tevahî ji 66 wereqan pêk tê ku çîroka navborî ji wereqa 29v dest pê dibe heya wereqa 33r dewam dike. Digel nasandina vê destxetê, di vê lêkolînê de çîroka me ya navborî hatiye latînkirin jî. Ji bilî wê, berawirdkirina vê çîrokê bi ya Erebî û wergerên din ên îroyîn re jî hatiye kirin. Di encama vê xebatê de wergereke ji zimanên bîyanî bo Kurdî ya ku di sala 1883yan de hatiye kirin, peyda bû û bi lêkolîneran re hat parvekirin.

Bêjeyên Sereke: Erebî, Fellihi, Kurdî, Gerşûnî, Werger, Çîrok, Hezar û Yek Şev, Jeremias Schamir, Eduard Sachau, Destxet.

A TRANSLATION FROM ARABIC TO FELLIHI AND KURDISH GARSHUNI IN THE EDUARD SACHAU'S COLLECTION (THE ONE HUNDRED SIXTY SECOND STORY OF ARABIAN NIGHTS)

ABSTRACT

According to Jeremias Schamir (1821-1906), Fellihi is an Eastern Syriac (Surat) dialect spoken by the people around Mosul and Ainkawa in Erbil. Jeremias Schamir is a priest who lived in the Mosul area in the 19th century and is the scribe of many Garshuni (the names of foreign language texts written in the Syriac calligraphy) manuscripts. Schamir worked for the German orientalist Eduard Sachau (1845-1930) and copied many of the Fellihi, Arabic and Kurdish (Garshuni) manuscripts and sent them to Sachau. One of these manuscripts, the *Sachau 200*, is listed in the Collection of Orientalische Handschriften in the Berlin State Library-Prussian Cultural Heritage (Staatsbibliothek zu Berlin-Preußischer Kulturbesitz). This manuscript includes a number of stories, tales, songs and epics along with an Arabic-Fellihi-Kurdish grammatical dictionary. In this work we will work on one of those stories, called *Şebê Şêst û Dû-Ji Çîroka Hezar Şeb û Şebek*, which has been translated from Arabic into Fellihi and Kurdish. This manuscript consists entirely of 66 leaves and the story in question is between leaf 29v and leaf 33r. With the introduction of this handbook, in this study our aforementioned story has been Latinized as well as updated in the language of today. In addition, this story was compared to Arabic and other modern translations. As a result of this work, a translation from a foreign language into Kurdish which was done in 1883, was published and shared with researchers.

Keywords: Arabic, Fellihi, Kurdish, Garshuni, Translation, Tale, Arabian Nights, Jeremias Schamir, Eduard Sachau, Manuscript.

DESTPÊK

Ji gelek berê de seyahet û çûn û hatina di navbera bajar û welatan de bûye adet. Ticaret, perwerde û îbadetên dîni yên weku heccê (hem ji bo mislimanan hem ji bo mesîhî û cihûyan) ji armancên sereke yên van seyahetan bûne (Yazıcı, 2009, 9-11). Gelek kesan serpehatiyên xwe yên di van seyahetan de derbasî nivîsê kirine. Ji bo wan nivîsaran seyahetname tê gotin. Xisûsen piştî seyahetnameya seyyahê navdar Îbn Battûta ku di sala 1325an de dest bi seyaheta xwe kiribû û nêzî sê salî li gelek welatan geriyabû, nêrîneke cuda li seyahetnameyan hat barkirin. Ew jî digel nasandina dêmena erdnîgarî û keş û hewayê, nasandina mirov, civak, xelk û dab û nerîtên wan welatan bû (Yazıcı, 2009, 10). Seyahetnameyên bi vî rengî her çiqas weku belgenamêyên dîrokî hatibin nirxandin jî gelek caran tûşê rexneyan jî bûne ka çima hin malûmat bi çavekî terefgir hatine qeydkirin. Her çiqas ev guman li ser wan seyahetnameyan hebe jî qeyd û zebtên di wan de hê jî girîngiya xwe diparêzin. Bi taybetî ji bo Kurdan ku çanda wan a nivîskî yan gelekî lawaz bûye yan jî bi caran hatine tarûmar û talankirin, qeyd û xebatên seyyahan ên li Kurdistanê bêtir girîngiya xwe nîşanî me daye.

Îcar yek ji van seyyahan bêguman Eduard Sachau (Edwird Zaxway 1845-1930) bûye ku ew li min-tiqeyên Kurdnişîn du caran derketiye seyahetê. Yek ji van di sala 1879-80yan de pêk hatiye ku paşê wî gera xwe ya di vî maweyê de bi navê *Reise in Syrien und Mesopotamien (Seyaheta Suriye û Mezopotamyayê)* di 1883an de çap kiriye û gera xwe ya duyem a ku di 1897-98an de pêk aniye, bi navê *Am Euphrat und Tigris (Li Ferat û Dicleyê)* di sala 1900î de çap kiriye (Gottheil, 1931, 106; Avcı, 2020, 35; Weil, 1965, 4-6). Di van gerên xwe de li cihên weku Şam, Heleb, Bîrecîk, Riha, Reqqa, Dêra Zor, Mûsil, Cizîr, Midyat, Mêrdîn, Dîyarbekir û Antakyayê geriyaye û li wan deran bi gelek kesan re peywendî danîye ku yek ji wan jî keşîşekî Siryan ê bi navê Jeremias Schamir (Yeremya Şamîr 1821-1906) bûye.¹

J. Schamir, ji bo wergera di navbera zimanan de û îstinsaxkirina wan, alîkarîya E. Sachau kiriye. Herwiha J. Schamir werger û mustensixê çîroka *Şebê Şêst û Dû-Ji Çîroka Hezar Şeb û Şebek* e ku ev yek wî ji bo me serincrakêştir dike.

Wisa dîyar e ku peywendîya E. Sachau û J. Schamir ji ber profesoriya Sachau ya li ser zimanên semîtîk û rojhilatî tê. Çimkî Sachau piştî xwendina xwe ya lîsans û doktorayê ku li ser zimanên şerqî û Samî bûye, di sala 1869an de li zankoya Vîyanayê dibe profesore filolojîyê. Herwiha ji sala 1876an û pê ve li zankoya Berlin Friedrich-Wilhelm di beşa filolojîya zimanên Samî de kar kiriye û di heman wextî de heya sala 1920an di *Seminar für Orientalische Sprachen (Enstîtuya Zimanên Şerqî)* de birêvebir bûye (Murad, 2004, 422-423; Gottheil, 1931, 106-107; Zirikî, 1955, 64; Sehab, 1356/1987: 308). Dema ku ew derketiye seyahetê, xwestiye ji bo van kar û barên xwe nivîs, berhem û destxetên Erebi, Siryanî û Kurdî berhev bike û ji bo vî yekê jî xuyaye ku bi hin kesayetên li wan mintiqeyan re peywendî danîye. Jixwe axirî ev werger û destxet bi giştî li Pirtûkxaneya Eyaletî ya Berlînê-Mîrateya Çandî ya Prûsyayê (Staatsbibliothek zu Berlin-Preußischer Kulturbesitz) di nav koleksiyona Destxetên Rojhilat (Orientalische Handschriften) de li ser

1 Jeremias Schamir, kurê Îshaq el-Kermelîsî ye ku ew mensûbê mala Handolayê Kermelîsî ne. Îshaq el-Kermelîsî, piştî wextan dibe Katolîk. Kurê wî Jeremias, alimekî zîrek û entelektûel bû. Jeremias digel zimanê Aşûriya Modern (Neo-Aramî), Siryanîya Klasîk, Erebi, Kurdî û Îngilizî baş dizanibû û ew heya radeyekê bi Îtalî, Îbranî, Tirkî û Farişî jî dipeyivî. Piştî ku ew ji dêya xwe bûbû, bavê wî ew bexişandibû dêra Katolîk. Ew jî ji ber zîrekîya xwe di bîst û pênc salîya xwe de bûbû namzetê ritbeya kahîntîyê ku ev ritbe nedidane keşeyên ji sih salî biçûktir. Jeremias, di sala 1846an de ji bo tederîsa li mekteba Katolîk a Mûsilê hat wezîfedarkirin. Piştî ew li Mûsilê di cemaeta Esahîl Karent de bi dawetkarên Meşîxaniyyîn re hevnas bû, ji hêla meseleyên îmanî ve hin endîşe, teredut û qeyranên rûhanî pê re çê bûn. Van dawetkaran, bi dizî nusxeyeke Kitêba Muqedes ya aîdê xwe dane pê da ku bi kitêbên li dêrê re bide ber hev. Vê yekê kir ku teredutên Jeremias di meseleyên îmanî de zêdetir bibin heya ku bû sebeb ji dêrê bireve. Piştî wê Jeremias çûye Mûsilê û li wir jî hêla konsolxaneya Îngilîzan ve hatiye pêşwazîkirin û li Mekteba Yaqûbî dest bi tederîsê kiriye. Ew di sala 1850yan de di bin birêvebirîya Dwight Marsh de weku dawetkar xebitî û unwana Schamir bi dest xist. Di sala 1854an de bû şewirmendê malî yê Protestanîya Mûsilê ku ew ji aliyê walîtiya Mûsilê ve weku cemaeteke xweser hatibû naskirin. Di sala 1864an de li Dîyarbekirê di Konsolxaneya Îngilîzan de şixulî. Wî di sala 1868an de li Wanê weku wekilê Nestûriyan kar kir. Ew di sala 1880yan de vegeyîya Mûsilê ku wê çaxê oryantîstan ew der weku navend bo xwe hilbijartibû. Jeremias jî li wir bi destxet û kitêban re mijûl bû. Ew di wê serdemê de bû hevnasê Eduard Sachau û li ser navê wî di navbera salên 1880-1892yan de ji bo Pirtûkxaneya Neteweyî ya Berlînê xebitî. Wî di wê xebata xwe de gelek destxet peyda kiribûn. Qismek ji wan li ber zêde kirin, qismekî bi şewaza Gerşûnî nivîsîn, hinên kêmpayda jî wekxwe ji bo Sachau bi rê kirin. Ew di sala 1906an de mir û li Mûsilê li Dêra Mor Sûmak hat definkirin (Tammu, 2012; Ebied & Al-Jeloo, 2010, 1-7).

navê wî (Sachau) hatine qeydkirin. Destxet û wergera ku em ê di vê xebatê de binirxînin, di nav vê koleksiyonê de di bin navê *Sachau 200* de hatiye qeydkirin (Digitale Bibliothek der SBB, 2021).

Koleksiyona Eduard Sachau ya li Berlînê parastî, ji hêla naveroka xwe pir zengîn e. Di warê teolojî, zimannasî, edebîyat û berawirdkarîyê de destxetên girîng tê de parastî ne. Nêzî 150² destxet li ser navê wî qeydkirî ne (bnr. Digitale Bibliothek der SBB, 2021).³ Ev destxet piranî bi zimanê Erebi û Siryanî ne. Hin ji wan bi tîpên Erebi hatine nivîsîn û hin ji wan jî bi tîpên Siryanî hatine nivîsîn. Xala herî balkêş jî ew e ku hin ji van destxetan bi zimanê Kurdî, lê bi alfabeya Siryanî ne ku ev destxet bi navekî taybet tîpên binavkirin ku ew jî “Gerşûnî” ye.⁴ Di nav koleksiyona wî de destxet û xebatên li ser ziman û edebîyata Kurdî hene ku di warê wergerê de ango wergera ji Erebi û Siryanî bo Kurdî qîmeteke xwe ya din heye. Çimkî di wan salan de wergera Kurdî hêj ewqas ne di rewacê de bû û kesî guh nedidayê. Loma hebûna çend destxetan a di vî warî de, bo ziman û wergera Kurdî bê şik dê hin fikir û nêrînan bide lêkolîneran. Di nav xebatên Kurdî yê vê koleksiyonê de destxetê bi navê *Sachau 250* heye ku ev ferhengêke Îngilizî-Fellîhî(Siryanî)-Kurdî ye. Ev destxet ji xebata Faris el-Shidiac hatiye wergerandin (el-Shidiac, 1856, 117-148). Destxetêke din bi navê *Sachau 204* hatiye qeydkirin ku ev lawijên Kurdî yê dînî ne û jî aliyê Mifiryanê Tora Abdîn, Basilyos Şemûnê Duyem ve hatine gotin û di kovara *Hawarê* hejmara 25an de bi navê *Lavij* ji hêla Celadet Alî Bedirxan ve Kurdîya wê ya latînî û wergera wê ya Fransî digel hev hatine belavkirin (Bedirxan, 1934; Azîzan, 1941).⁵ Ji bilî vê, çar destxetên *Mem û Zîna* Ehmedê Xanî tê de bi navê *Sachau 320*, *Sachau 341*, *Sachau 342* û *Sachau 344* qeydkirî ne ku digel Kurdî wergera *Mem û Zînê* ya Erebi jî di nav de heye. Herwiha keşkûleke ku bi navê *Sachau 200* hatiye qeydkirin, di koleksiyonê de cih digire û çîroka *Şebê Şêst û Dû-Ji Çîroka Hezar Şeb û Şebek*, beşek e di nav vê keşkûlê de (bnr. Digitale Bibliothek der SBB, 2021).

Em ê di vê gotarê de bala xwe bêtir bidin vê destxetê (*Sachau 200*) û xisûsen jî çîroka *Şebê Şêst û Dû-Ji Çîroka Hezar Şeb û Şebek*. Em ê hem bi zimanê Fellîhî⁶ hem jî bi zimanê Kurdî latînîze bikin û van her du metnan digel metna resen a Erebi ku di berhema Faris el-Shidiac (1856, 52-67) de ye û digel wergerên Soranî, Tirkî û Farisî berawird bikin û nirxandineke berawirdî li ser vê çîrokê nîşan bidin. Di vê nirxandinê de em ê bêtir li ser wergera metnê hûr bibin ka bi çi şikilî hatiye wergerandin ji bo Kurdî. Berî ku em derbasî vê nirxandinê bibin, em ê qala çemka “Gerşûnî” bikin û paşê li gorî rêbaza nasandina destxetan a ku Margarita Borisovna Rudenko (1961) ji bo *Danasîna Koleksiyona Destxetên Kurdî yê li Lenîngradê* kiribû, destxetê û beşa çîrokê bidin nasandin. Axirî em ê nusxeyên resen û latînîzeyê qismê çîroka *Şebê Şêst û Dû-Ji Çîroka Hezar Şeb û Şebek* di pêveka gotarê de daînin û bi vî şikilî gotarê bi encam bikin.

1. GERŞÛNÎ Û GERŞÛNÎYA KURDÎ

Li ser koka peyvya Gerşûnî îdiayên ciyawaz hene. Ya herî zêde berqebûl ew e ku ji koka lêkera graş (𐤒𐤍𐤏) a Siryanî darijîye. Wateya peyvî ya “graş”ê (𐤒𐤍𐤏) “kişandin”, “qetandin”, “dirêjkirin” an jî “xapandin” e (Bulut, 1996, 63). Gerşûnî di çavkanîyan de weku “nivîsandina metnên Erebi bi alfabeya Siryanî” an jî “bikaranîna tîpên Siryanî ji bo her tîpeke peyvên ku bi Erebi tîpên xwendin” hatiye pênasekirin. Lê paşê ev pênase hatiye berfirehkirin ku ji bo her metneke zimanekî biyanî ya ku bi tîpên Siryanî hatiye nivîsandin,

2 Me 146 destxetên li ser navê wî qeydkirî di vê koleksiyonê de tesbît kirin. Lê ev ne hejmareke teqez e. Lazim e ev bi lêkolîneke berfireh bê piştrastkirin.

3 Herwiha heke hûn bixwazin bigihêjin bîblîyografyaya xebatên Eduard Sachau û bi giştî bibînin ka çi xebat pêk anîne, ji kerema xwe li vê berhemê binêrin: (Weil, 1915, 1-14).

4 Gerşûnî: Navê metnên zimanê bîyanî ne ku bi alfabeya Siryanî hatine nivîsîn (Ergin, 2011, 418; Direkçi, 2018). Em ê di vê xebatê de bi berfirehî qala wê bikin.

5 Herwiha xebateke din ji hêla Wedî' Dûşî ve bi navê *el-Lawîc; Teratîl Enşedha el-Mifriyan Mar Basilyos Şemû'n el-Sanî* hatiye kirin ku wî digel xetên resen, bi tîpên erebi Kurmancîya lawijê û wergera wê ya Erebi nivîsiye û derbarê Basilyos Şemûnê Duyem de hin agahî dane (bnr. Dûşî, 1996).

6 Fellîhî devokek an zaraveyekî zimanê Siryanîya rojhilat (Sûrat) e ku li gorî Jeremias Schamir, ew ji aliyê şênîyên li devdora Eynkawaya Hewlêrê û mintiqeya Mûsilê ve tê axaftin. Schamir, di destxeta Sachau 200 de li du cihên cuda de wiha qala Fellîhî kiriye: “Fellîhî, zimanekî devera gundê Eynkawayê ya li ser Hewlêrê ye ku ew dikeve navbera Mûsil û Bexdayê. Ev ziman şubhê zimanên Teyyarî ye ku ew ji Tora Mêrdînê ta sînorê Ecema Îranê berbelav in.” (Schamir, 1883, wr. 28v). Ew li dereke din jî wiha dibêje: “Çawa ku zimanê Kurdî ji Farisî darijî be, zimanê Fellîhî jî wecheke din e zimanê Siryanî ye. Fellîhî weku zimanê Siryanî, ji zimanê kevin e Aramî darijîye.” (Schamir, 1883, wr. 58r).

“Gerşûnî” hatiye gotin. Paşê kesên weku George Kiraz, Andrea Schmidt, Johannes den Heijer û Tamar Patardze maneyên berfirehtir li vê peyvê bar kirine (bnr. Kiraz, 2012, 291; 2014, 65-75). Piştî hatina Îslamê li hêla Kurdistanê û deverên Siryanînişîn, peywendîya van miletan bi Erebî re çê bû û Kurd û Siryan jî Erebî hin dibûn û diaxivîn. Ji ber ku nivîs li cem Siryanîyan berê jî xurt bû, adetekî wisa çê bû ku metnên Erebî yan jî gotin û peyvên Erebî bi tîpên Siryanî hatin nivîsîn û ji bo hin dengên xerîb hin simbolên din hatin afirandin û bi vî şikilî metnên Gerşûnî peyda bûn. Helbet heya sedsala 14an metnên Gerşûnî bi piranî metnên kurt an jî hin nivîsên basît bûn. Lê pê da pê da bi taybetî piştî sedsala 15an û xisûsen jî di navbera sedsalên 17 û 19an de metnên dirêj û her cure nivîs bi şewaza Gerşûnî dihatine nivîsandin û weku adetekê ev berbelav bû.

Li gorî zanyariyên li ber destan, metnên Gerşûnî yê Kurdî cara ewil di sala 1740an de bi lawîja Mifiryanê Tora Abdîn Basilyos Şemûnê Duyem hatine dîtin. Paşê bi taybetî bi hatina mîsyoner û oryantâlîstan a li Kurdistanê, hebûna van metnan zêde bûye. Çimkî wan xwestiye Kurdan nas bikin û bi rêya kesayetên Siryanî yê li deverê metnên bi vî rengî dane nivîsandin an jî çî metnên bi vî rengî hebin berhev kirine û li pirtûkxaneyên welatên xwe parastine. Ji bilî van di arşîvên gelek dêr û keşişxaneyên li Kurdistanê jî metnên bi vî rengî peyda dibin. Mesela di pirtûkxaneya Dêru’l-Zeferanê de, di Koleksiyona Destxetên Rojhilatî yê li Pirtûkxaneya Neteweyî ya Berlînê, di Koleksiyona Dawid Barazne (1820-1880) ya li Kitêbxaneya Keşişxaneya Mor Yaqûb a li Mûsilê de, di Koleksiyona Destxetên Rojhilatî ya li Kitêbxaneya Îngilistanê de, di Sazîya Çand û Berhemên Qedîm a Iraqê de metnên Gerşûnî yê Kurdî mewcûd in (Ergin, 2011, 417-445; Dinno, 2014, 195-213; Dehqan & Mengozzi, 2014, 53-79; Harrak, 2010, 737). Bêguman *Sachau 200* jî yek ji van destxetan e ku em ê li jêr bidin nasandin û paşê derbasî qismê wergera Erebî-Fellîhî-Kurdî ya çîroka *Şebê Şêst û Dû-Ji Çîroka Hezar Şeb û Şebek* bibin.

2. NASANDÎNA DESTXETÊ

Nimreya Arşîvê: Sachau 200 (PPN: 871612011)

Zimanê Destxetê: Siryanî (Fellîhî), Kurdî û Erebî.

Mijara Destxetê: Ziman, Vegêran, Dîn.

Alfabeyên Destxetê: Alfabeya Erebî û Alfabeya Siryanîya Rojhilat.

Navê Nivîskar: Beşên di destxetê de bi piranî berhemên anonîm in. Lê ferhengoka Erebî-Fellîhî-Kurdî ji kitêba Faris el-Shidiac ji hêla Jeremias Schamir ve hatiye wergerandin.

Navê Berhemê: Berhemeke yekpare nîne. Ev destxet weku keşkûlekê ji neh beş û berhemên cuda pêk tê. Berhem weku keşkûl bi vî navî hatiye binavkirin: *Materialien für das Studium des Fellîhi und Kurdisch, Geschichten, Mitteilungen über Jeziden und die Ostsyrer* (Hin materyal ji bo xebatên li ser Fellîhî û Kurdî, Hîkayet û Pendên derbarê Êzîdî û Siryanîyên Rojhilatî).

Qeyda Temetê: Mustensîx ji bo her beşekê, qeyda temetê cuda danîye. Wî di van qeydan de bêtir qala naveroka wê beşê û şewaza xebata xwe kiriye. Yanî xisûsî qala sal, meh û mustensîx nekiriye. Çimkî J. Schamir bixwe hemû beş di sala 1883an de îstinsax kirine. Lê di beşa yekem a destxetê de di wereqên 28r-28v-29r⁷ de em dibînin ku J. Schamir înzeya xwe xêz kiriye û herwiha cihê îstinsaxê (Mûsil) û tarîxa îstinsaxê (1883) dîyar kiriye.

Dîroka Îstinsaxkirinê: Piştî Zayînê 01.01.1883-31.12.1883. Wisa xuyaye di nav salekê de hatiye temamkirin.

Cihê Îstinsaxkirinê: Mûsil.

Zanyariyên li ser Berga Ewil: Li ser bergê tu zanyarî tune ye.

7 Herfên ku me li cem hejmara wereqan (wr.) weku “r” û “v” nîşan dane ji bo diyarkirina rûpelan e. Herfa “r”yê di wereqê de milê rastê nîşan dide û herfa “v”yê jî di wereqê de milê çepê nîşan dide. Di kataloga destxetê de jî ev wisa hatiye destnîşan-kirin. Em jî li gorî wê tevgerîyan. Binêrin: https://digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkansicht?PPN=PPN871612011&PHYSID=PHYS_0025

Zanyarîyên li ser Berga Dawî: Li ser bergê ji bilî logo/sembolk tu zanyarî tuneye. Ev logo jî di nîveka bergê de bi vî rengî ye:

Taybetîyên Bergê: Berg ji karton û çerm hatiye çêkirin û bi rûpelan ve hatiye dirûtin. Xuyaye ku bergekî hişk e û rengê wî reş û gewr têkel e.

Taybetîyên Kaxezê: Kaxezên destxetê zerekî sayî ye. Dîyar e ku kaxezên zirav in.

Jimara Wereqan: Ev destxet bi tevahî ji 66 wereqan pêk tê. Tu nivîs di 10 wereqên ewil de nehatiye nivîsîn ango vala ye.

Jimara Rûpelan: Her du berg ne tê de, bi tevahî ji 136 rûpelan pêk hatiye. Piştî berga ewil û berî berga dawî ji wereqan nehatîye hesabandin û weku kaxezên vala hatine hesabkirin.

Jimara Stûnan: Piştî wereqên vala ji wereqa 11an heya wereqa 33an yanî beşa ku weku ferhenga Erebi-Fellîhî-Kurdî hatiye nivîsîn, her rûpel dabeşî sê stûnan bûye û wereqên mayî hemû yek stûn in.

Jimara Rêzan: Di her rûpelê de jimara rêzan ne standart e. Lê bi giştî di her rûpelê de jimara rêzan di navbera 32 heya 37an diguhere.

Rengê Murekebê: Tenê rengê reş hatiye bikaranîn.

Hecma Wê: 30x10 cm ye.

Zanyarîyên Derkenarê: Zêde zanyarî li derkenarên destxetê nînin di beşa yekem de çend zanyarî bi zimanê Erebi dixuyên û carinan di navê re di hin wereqan de bi vî teherî xuya dikin:

Latînze û wergera wê ya Kurmancî	Hejmara wereqê	Zanyarîyên derkenarê bi halê xwe yê resen
“Nuqtetun kubra ‘ala Bê tesîru Vê” (Heke xaleke mezin bê ser herfa “Bê” ew dibe dengê herfa “V”)	wr. 11r	نقطة كبرى على بي تصوير في (ث)
“Nuqtetun ‘ala Şîn tesîru Jê” (Heke xal bê ser herfa “Şîn” dibe “Jê”)	wr. 11r	نقطة على ش تصوير ژي (ج)
“Mîmun mufehhemetun” (Mîma Stûr)	wr. 11r	ميم مفخمة
Katib-Niwiswer (Nivîskar)	wr. 11r	کاتب - نويسور
“Beyne muzekkerin li muennesin bi’l-Kurdî ma yûcedu ferqun illa nadirun” (Ji bilî hin rewşên awarte di Kurdî de ferqa nêrtî û mêtîyê nîne)	wr. 11r	بين مذکر لمؤنث بالکردی ما يوجد فرق إلا نادر
“Enva‘u funûni’l-mevcûdetî bi luğeti’l-‘arabiyyeti ma yûcedu bi’s-Suryani we Kurdî li eclî zalike îhteserna ‘ala qederi’l-imkanî ketebna mîmma yumkînu” (Hin hunerên di Erebi de hene di Siryanî û Kurdî de nînin. Ji ber vê egerê li gorî derfetên xwe me hin qaîde bi awayekî kurt û xas nîşan dan û nivîsîn)	wr. 11r	انواع فنون الموجودة بلغة العربية ما يوجد بالسرياني و کردی لاجل ذلك اختصرنا على قدر الامكان كتبنا مما يمكن

Destpêka Destxetê: Ji wereqa 11r dest pê dike ango bi beşa yekem dest pê dike ku di vê beşê de her sê ziman ji hêla hin navdêr û peyvyan ve hatine berawirdkirin. Ya rastî Jeremias Schamir ew navdêr û peyv ji Erebi wergerandine Fellîhî û Kurdî. Ji bo mînak bala xwe bidin çarçoveya jêrîn:

كوردی (Kurdî)		فەللیه (Fellîhî)		عەربى (Erebî)	
Nab	ناب	Şumā	شومآ	İsmun	اسم
Nêr	نێر	Urzā	ورزآ	Muzekkerun	مذکر
Mêh	مێه	Nêqwā	نێقوآ	Muennesun	مؤنث
Jimartin	جیمارتین	Menyānā	میننآ	'adedun	عدد
Malan/Kan	مەلەکان	Bātê	بەتێ	Buyutun	بیوت
Dû Malan	دو مەلەکان	Trê Bātê	تێر بەتێ	Beytani	بیتان
Mal	مەلە	Bêtā	بەتێ	Beytun	بیت
Niwîskeran	نێویسکەرەکان	Katāwê	کەتێوێ	Katibune	کاتبون
Dû Katiban	دو کەتیبان	Trê Katāwê	تێر کەتێوێ	Katibani	کاتبان

Dawîya Destxetê: Ev jî bi wereqa 66r xelas dibe. Agahîyên derbarê beşa nehan de bi ziman û tîpên Siryankî (Fellîhî) hatine nivîsîn.

Ktuli adi hukîta b-Qurdât Mturcmâlî min 'arabî. ilādāk Āmrin b-dāyêlā w-la-k-tāyāwā d-hāwnā Mturcāmtā ilā kaṭîr dē-lyāfā Lušānā d-Qurdāyê d-yalî dun b-nāšê	<p>هەبە کەب ئێد سەخێتە تەمەدێدە سەدەوێتێکەب جە نەتەب: یگەوێ ئێمە: تێتێکە هەلکەتە: دێمە سەدەوێتێکە یگە: ئە جێدە وکتێف لێتێن دەسەوێتێن بێلەب دێم: تێتێن</p>	Fellihi Herî Dawî Wr. 66r
Maneya Wê: “Ev hîkayeta nivîsandî, min ji Erebî tercume kiriye bo Kurdî. Ez çawa bibêjim; ev karekî beredayî û ne hêjayî wergêranê ye. Bi tenê ji bo xatirê ku tu fêrî zimanê Kurdan bî ku ew di binîya însanan re ne.”		

Beşên Destxetê: Ev destxet weku keşkûlek/antolojiyek ji komija 9 berheman pêk tê. Em ê li vir bi kurtî qala her beşê bikin û paşê qismê ku *Şebê Şêst û Dû-Ji Çîroka Hezar Şeb û Şebek* tê de cih digire bidin nasîn:

Beşa yekem: Di navbera van wereqan (wr. 1-33r) de bi cih bûye. Di vê beşê de mînakên peyv û dîyalogan û hîkayetên di berhema Faris el-Shidiac de ku li ser pratîka gramera Erebî ye û bi navê *A Practical Grammar of the Arabic Language* di sala 1856an de li Londonê çap bûye, hatine wergerandin ji bo zimanê Fellîhî (lehçeya Eynkawa ya Siryanî) û Kurdî (lehçeya Hekarî ango Badînanî). Ji wereqa 1an heya wereqa 10an kaxezên vala hene ango tiştê nehatiye nivîsîn. Di navbera wereqên (11r-28r) de ferhengeke Erebî-Fellîhî-Kurdî hatiye amadekirin ku ev jî di nav xwe de bûye du qisim; qismê yekem ji wereqa 11r heya wereqa 16v dewam dike ku ev mînakên navdêr, hejmarnav û peyvên din ên ziman in û qismê duyem ji wereqa 16v dest pê dike heya wereqa 28r didome ku ev jî mînakên dîyalogên rojane ango sereke yê bi her sê zimanan dihewîne. Herwiha ji wereqa 28v heya wereqa 33r wergera du hîkayetên cih digire ku hîkayeta ewil, di navbera wereqa 28v-29r de ye û hîkayeta duyem ku weku çîroka *Şebê Şêst û Dû-Ji Çîroka Hezar Şeb û Şebek* hatiye binavkirin; di navbera wereqên 29v-33r de cih digire. Her du hîkayet jî rûpelek bi Fellîhî nivîsîye û rûpela li dû wê bi Kurdî wergerandiye. Van her du wergeran jî li ber ya Erebî zêde kiriye ku di berhema Faris el-Shidiac de mewcûd in (el-Shidiac, 1856, 49-67).

Beşa duyem: Di navbera wereqên 33v-37r de bi cih bûye. Ev beş kopyayeke nameya derbarê parastina Xiristîyanên di serdema Hz. Muhemed de ye. Li gorî J. Schamir, Hz. Muhemed ev weku nameyekê di 4emîn sala Hicrî û roja 5an a meha Rebîul Axir de ku dibe roja duşemê, bi Mûawîye daye nivîsandin. J. Schamir di wereqa 37r de wiha dibêje: “Min ev ji ber destxetê ku li ser parşomen û çermê xezalê hatibû nivîsandin, zêde kir. Misilman vê weku nivîseke pîroz qebûl dikin, lê gotinên wê bi cih naînin. Min xwest wê destxetê bikirim, lê nefirotime min. Loma min ev nusxe li ber zêde kir.” (Sachau 200, 1883, wr. 37r). Ev beş Erebî ye û qismekî piçûk bi Fellîhî hatiye nivîsîn.

Beşa sêyem: Di navbera wereqên 37r-39r de bi cih bûye. Ev beş derbarê pêşkêşkirina Êzîdîyên Dasenê bo hikûmeta Tirkan e. Yanî ji bo xizmetguzariya artêşa mureteb a Tirkan, pêşkêşkirina leşkeran e. Bi 14 xalan, nemimkûnîya vî karî tê ravekirin. Bi ziman û alfabeya Erebî hatiye nivîsîn.

Beşa çarem: Di navbera wereqên 39v-42r de bi cih bûye. Dab û nerît, esasên ayîna Ezdîyatîyê û hin

îqtibas ji pêşengê wan Şêx ‘Adî û danasîna wî di vê beşê de hatine nivîsîn ku ev agahî ji kronîka Mûsilê ya Muhemmed Emîn Îbn Xeyrullah hatine vegirtin. Bi ziman û alfabeya Erebî hatiye nivîsîn.

Beşa pêncem: Di navbera wereqên 42v-43v de bi cih bûye. Ziman Siryanîya kevin e. Hin îqtibasên ji kitêba hîkayetan a Bar Hebraeus tê de ne. Bar Hebraeus an jî bi navê xwe yê din Ebu’l-Ferec Îbnu’l-‘Ibrî (1225-1286), Katolikosê Siryanî ye ku di sedsala 13em de li Meletîyê hatiye dinê (Özaydın, 2000, 92-94).

Beşa şeşem: Di navbera wereqên 44r-47r de bi cih bûye. Çend helbestên Kurdî di vê beşê de hene. Sîstema nivîsîna helbestan bi vî rengî ye; rêzîkek Kurdî, rêzîkek Erebî. Yanî pêşî Kurdîya helbestê paşê wergera wê ya Erebî danîne binî. Qismê Kurdî bi alfabeya Siryanî hatiye nivîsîn û qismê Erebî jî bi alfabeya Erebî hatiye nivîsîn. Ev helbest derbarê destana *Sîyabend û Xecê* û *Genc Xelîl* de ne. Qismek ji dawîya destana *Sîyabend û Xecê* û qismek jî ji serborîya Genc Xelîl tê de ye.

Beşa heftem: Di navbera wereqên 47v-58r de bi cih bûye. 92 kilam di vê beşê de hene ku ev bi devoka Telkefê (Tilkîf)⁸ ya Fellîhî hatine nivîsîn. Ev kilam her yek ji wan ji 3, 4 an zêdetir rêzikan pêk tînin û her kilam di nav xwe de bi serwa ye. Ev kilam, yê populer bûne ku di dawet, govend û cejnan de hatine strandin. Bi alfabeya Siryanî hatiye nivîsîn.

Beşa heştem: Di navbera wereqên 58v-63v de bi cih bûye. Hîkayeta Duennayê, hîkayeteke qehremanîyê ye. Li ser hîkayeta mîrzayekî ciwan û tercumanê wî ye. Bi ziman û alfabeya Erebî hatiye nivîsîn.

Beşa nehem: Di navbera wereqên 63v-66r de bi cih bûye. J. Schamir, di vê beşê de derbarê Siryanîyên rojhilatî û xisûsen yê çiyayî de hin agahî nivîsîne. Wî derbarê kok û eslê wan, tarîxa wan û hal û rewşa wan de çend tişt nivîsîne. Bi ziman û alfabeya Erebî hatiye nivîsîn.

Qismê Çîroka Şebê Şêst û Dû-Ji Çîroka Hezar Şeb û Şebek di nav Beşa Yekem a Destxetê de (wr. 29v-33r)

Destpêka Çîrokê: Ji wereqa 29v dest pê dike. Ji ber ku Jeremias Schamir çîrok ji Erebî bo Fellîhî û Kurdî wergerandîye, li hêleke wereqê Fellîhî danîye û li hêleke din a wereqê Kurdî danîye. Yanî rûpelek bi Fellîhî rûpelek bi Kurdî dewam kiriye. Loma em ê hem destpêka çîrokê bi Fellîhî hem jî bi Kurdî li vir parve bikin. Herwiha Kurdîya çîrokê jî ji wereqa 30r dest pê dike.

Lêlê d-Emā w-etrê w-êştî Men qîşetā d-elfā lêlê w-lêlê	لێلێ دێمێ وێترێ وێشْتِ مێن قِشێتَا دِئلفَا لێلێ وِئلفَا	Fellihi Serî
Kûd hwêlê lêlê kinā. Mērā Dînāzad li kātāh Şehirzād. Ya kātî, Ên liwat d-mêkm Mîtemim talên hûkîta	کۆد هه‌وه‌له‌ لێلێ کینَا. مێرَا دینَازاد لێ کاتَاه شێهرزَاد. یَا کاتِی، ئێن لێوات د-مێکم میتیمیم تالێن هۆکیتَا	Gerşûnî Serî
Şebê Şed û Şêst û Dû Ji Çîroka Hezar Şeb û Şebek	شېبێ شێد و شێست و دۆ جی چێروکا هه‌زار شېب و شېبێک	Gerşûnî Serî
Hingî bû şebê ê dî: Got Dînāzad li hūşkê Şehirzad: herê hūška: heka tû nerazay Temam bika bo ma çîrok.	هه‌نگێ بۆ شېبێ ئێ دێ: گوت دینَازاد لێ هۆشکێ شێهرزَاد: هه‌رێ هۆشکَا: هه‌کا تۆ نهرازای تێمام بیکَا بۆ ما چێروک.	

Dawîya Çîrokê: Dawîya çîrokê ya qismê Fellîhî bi wereqa 32v diqede û qismê Kurdî bi wereqa 33r diqede ku me li jêr nîşan dane.

Wêwā b-dûktā 'lītā Men er'a b-wiṣlê êlêd er'a w-piṣlê tiwīkā d-îbê	هه‌وه‌وَا ب-دۆکتَا 'لێتَا مێن ئه‌ر'َا ب-ویشلێ ئێلێد ئه‌ر'َا و-پیشلێ تیویکَا د-ئیبێ	Fellihi Dawî
bi çêh hawras bûn ji 'ardê hat nişib li 'ardê û gişt şikesta hemî di tê da bû	بێ چێه هه‌وارس بۆن جی 'اره‌دێ هات نیشیب لێ 'اره‌دێ و گیشْت شیکه‌ستا هه‌مێ دێ تێ دا بۆ	Gerşûnî (Kurdî) Dawî

8 Telkef (Tilkîf): Gundekî mezin ê Xiristîyannişîn (Siryan) e ku ji hêla bakurrojhilatê Mûsilê ve 8 km dûrî Mûsilê ye (ishtartv, 2011).

Naveroka Çîrokê: Çîrokên Hezar Şev û Şevêkê ji hin efsane û hîkayetên Îranî (Hezar Efsane) hatine afirandin û di sedsala 13 an 14an de ji bo Erebî hatine wergerandin û nivîsandin û bi vî şikilî di nav gelek ziman û miletan de belav bûye. Ev berhem bi tevahî ji 264 çîrokan pêk tê ku hin çîrok di çend şevan de li ser hev hatine vegêran û bi vî şikilî vegêrana çîrokan bi temamî di hezar û yek şevan de qedîyaye. Karakterên sereke yê berhemê Şah Şehrîyar û jina wî Şehrazad in. Li gorî berhemê piştî ku jina ewil a Şehrîyar ew bi hin kesên din dixapîne, Şehrîyar lê dixê jina xwe dikuje û ji wê rojê şûnde bawerî bi jinan naîne û li ser vê ji wezîrê xwe dixwaze ku her şevê jê re jinekê bîne û piştî ku pê re wext derbas kir, wê bikuje. Ev adet heya Şehrazada keça Wezîr didome. Lê piştî ku şevêk Şehrazad ji Şehrîyar re tînin, Şehrazad biryar dide ku xwe bi saya çîrokbêjîyê ji mirinê xelas bike û wisa dike ku çîrok di nav çîrokê de hezar û yek şev li ser hev ji Şehrîyar re çîrokan vedigêre. Bi vî rengî di dawîya şeva hezar û yekê de Şehrîyar dibe aşîqê Şehrazadê û zarokê wî jê çê dibe û bi wî şikilî Şehrazad ji mirinê xelas dibe. Du karakterên din ên girîng jî di nav van hîkayetên de hene ku yek jê Wezîrê Şehrîyar û a din jî carîye ango xizmetkara Şehrazadê, Dînarzad e. Gelek wergerên vê berhemê bo zimanên cîyawaz çê bûne û herwiha vê berhemê tesîr li vegêrana modern kiriye ku ji hêla vegêrana çîrokên çarçoveyî ango çîrok di nav çîrokê de weku şaheserek tê pejirandin (Nicholson, 1907, 456-459; Nicholson, 2007, 307-310; Al-Muqaffa, 1935; Tesûcî Tebrîzî, 1389/2011; Daraxa, 2015; Onaran, 1992; Gemi, 2016).

Çîroka ku babeta vê xebata me ye, çîroka di şeva sed û şêst û duyan de ye ku ji Erebî bo Fellîhî û Kurdî ji hêla Jeremias Schamir ve di sala 1883yan de ji kitêba Faris el-Shidiac (1856, 52-62) hatiye wergerandin. Ev çîrok weku çîroka birayê sertiraş (berber) hatiye binavkirin ku rêzeçîrokeke ji devê Sertiraş tê vegêran. Di nav vê rêzeçîrokê de çîroka me ya navborî derbarê serborîya birayekî sertiraş (birayê pêncem) de ye. Esil ew heft bira ne û di nav wan de birayê pêncem an jî di hin nusxeyan de birayê bi navê el-Aşar, 100 dîrhemê ku ji bavê wî jê re mîras mayî, pê şûşeyan dikire. Paşê diçe li meydana, li ber dîwarekê radiweste da ku wan şûşeyan bifiroşe. Di wê esnayê de dikeve nav xeyalan ku bi van 100 dîrhemên xwe dê çawa ticaretê bike û zengîn bibe ta ku di dawîya xeyala xwe de pêyên xwe bi şaşitî li selika şûşeyan dixê û hemûyan dişikîne (Schamir, 1883, wr. 29b-33a). Di destxeta me de çîrok heya vir didome û paşê xelas dibe. Lê di eslê xwe de piştî vê jî çîrok dewam dike heya ku el-Aşar dikeve destê dizan, tolhildana wî ji dizan, danûstandina wî û walîyê bajêr û ta ku poz û guhên wî tînin jêkirin (Al-Muqaffa, 1935, 101-102; Tesûcî Tebrîzî, 1389/2011, 138-142; Daraxa, 2015, 210-214; Onaran, 1992, 152-165). Di wergera Schamir de qutbûna çîrokê ji nivî, helbet ji ber metna resen e. Çimkî di wê metnê de çîrok hewqas hatiye neqilkirin. Bî îhtîmaleke mezin qutbûna vê çîrokê ji ber kutabûna şeva sed û şêst û duyem e. Nusxeya ku el-Shidiac çîrok jê wergirtî, di bin sernavê şeva sed û şêst û duyan de bi vî şikilî diqede ku di wergerên Fellîhî û Kurdî de jî wisa bûye. Çimkî em li hin wergerên din jî binêrin (Daraxa, 2015, 207-209) em ê bibînin ku ev çîrok di şeva sih û duyem de hatiye vegêran û dema şev kuta bûye, çîrok jî li wir qut bûye û qismê mayî yê çîrokê di şeva sih û sêyem de dewam kiriye û qiseta birayê pêncem gihiştîye encamê (Daraxa, 2015, 210-214). Weku vê rewşê mimkûn e çîroka ku Schamir wergerandiye Fellîhî û Kurdî di şeva sed û şêst sêyem de dewam kiribe û gihiştîbe encamê. Lê ji ber ku li ber destê me nîne û di nav destxeta me ya navborî de ew qisim nîne, em ê li dû dûmahîka çîrokê nekevin.

3. DESTXETA ORJÎNAL Û TRANSKRÎPSÎYONA WÊ

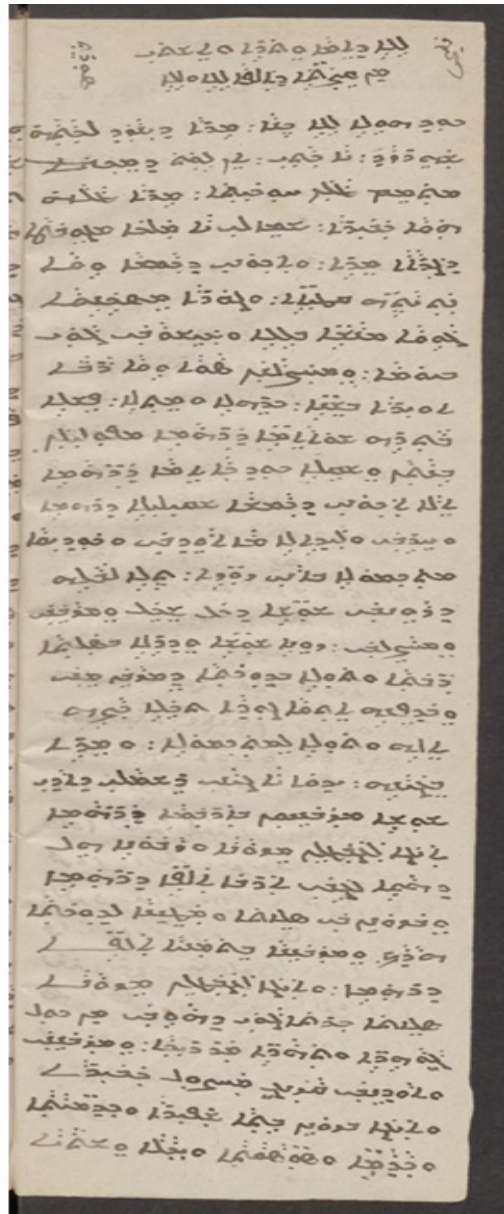
Ev transkrîpsiyon ji hêla me ve hat kirin û ji bo ku di çapê de xerab nebe, me ew bi mecbûrî li vir di formata wêneyan (JPEG) de parve kirin. Ji ber ku metna Fellîhî li gorî devoka Siryaniya rojhilat hatiye nivîsîn me jî transkrîpsiyona Fellîhî li gorî wê devokê kiriye. Herwiha di transkrîpsiyona Kurdî-Gerşûnî de me di hin dangan de li gorî Kurdîyê hin guherîn kirine.

Wr. 29v

Sûret LÊLÊ D-IMÂ WI-TRÊ W-TÊŞTÎ
MIN QIŞATÊ D-ALFÂ LÊLÊ W-LÊLÊ

Fellîhî

Kud hwelê lêlê kênâ, mērâ Dinâzad, 1-kātāh
Şahirzād. Ya Qatî, in lēwat d-mikyā
Mitamim tālan hukitā. Mērā tālah
Hawā kabirā. šmilî yā malkā migubtā
Digrā'ā mērê. w-aqonî d-kāmšā hawā
yatyatēh qitîē. w-gorā mēskēnēwā
gāwēwā mināšē b-lêlê w-'ayīšwābay gāway
b-yomā. wē-mḥaslānan sāwā wē-wā rābā
iwīrā b-šinē. B-rihlê w-mitlê pišlê
bātrēh šā'ā imē dērḥāmē mfūlilan
bēnātān wē-šqilē kūd kāmšā šqililē darḥāmē
ilā aqonî d-kāmšā šqililē dirḥāmē
w-ḥrēbay w-laydelē mā āwidbay w-kūriwā
mtakmālē b-ānî zūzē. Têlê l-bālēh
d-zāhinbay šūšē d-kul šikil wi-mzabini
wi-mḥāšilbay. Zwinē šūšē wi-drêlê b-saltā
rabtā w-tūlê b-dūktā di-mzābin minay
wi-ḥdifnēh itwā gūdā tkêlê kāšēh
ilēh w-tūlê li-mtakmālē. W-mirē
bigyānēh. idā yā gyāni rišmālî d-ādî
šūšē mzabnēnūn b-arbamā darḥāmē
aygā lagbatlin mizwānā w-zābānē hil
d-hāwē l-gēḫî arḫā alfē dirhamē
wi-ḫzānēn ḫî sileztā w-maṭininā l-dūktā
hādāk. We-mzabnēnā betmanyā alfē
dirhamē. W-aygā lagbatlin mizwānā
slintā kīdtā gāway d-hāwēbay min kūl
cawahērē w-tahārē mar rīkā. Wi-mzabnēnay
w-āwdinbay kazanc maḥşūl kabirā
w-aygā b-zānēn bētā šafirā w-kizmāyātā
w-kādāmē w-swasāwātā w-ikālā wi-štāyā

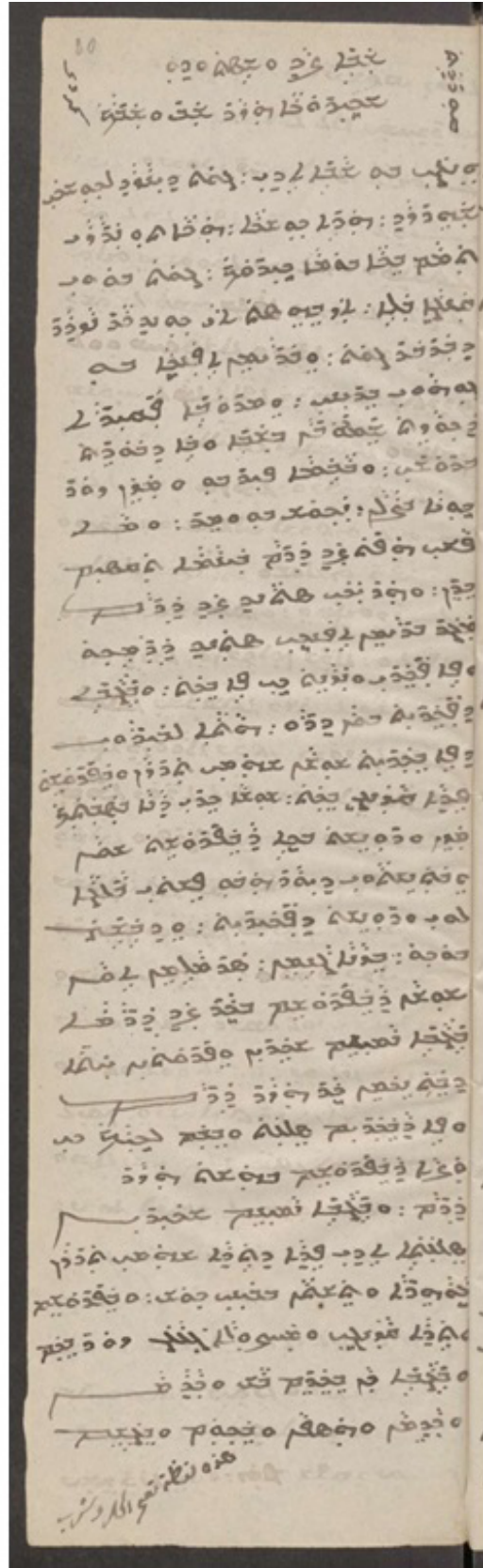

Wr. 30r

Kurdî ŞEBÊ ŞED U ŞÊST U DÛ
Kurdî JI ÇÎROKA HEZAR ŞEB U ŞEBEK

Qurdet

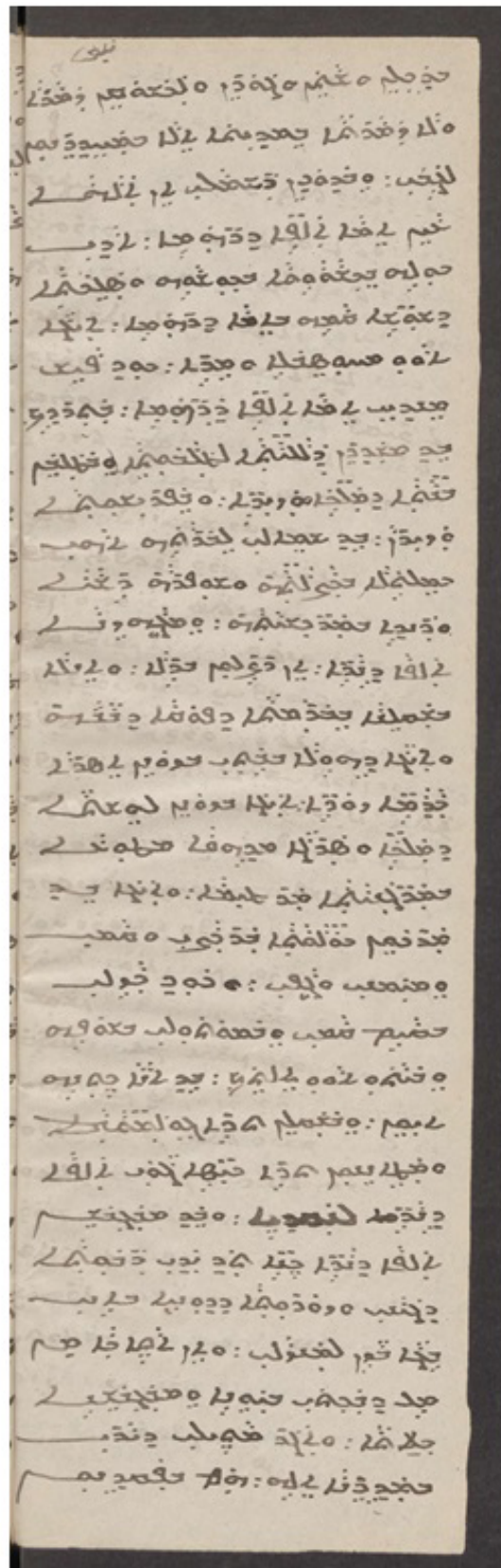
Hingî bû şebê ê di: Got Dînazad li kuşkê
Şehîrzad: herê kûşka: heka tû nerazay
temam bika bo ma çîrok: Got bo wî
qenca belê: Ez bihist ez kûndkar nazdar
di berber got: wi Bray min ê pêncâ bû
gûhe wî birînî: wi mirobê faqîra
dikazit ji meroğan bi şabê u bê diborit
bi rojî. U babê me pîr bû u mazin zor
çûna bi şalan: nekoş bû u mir. U ma
paşî heft şed deram beynama teqşim
kirin: u her yekî sitend şed deram:
meger biray min ê pençî stend darâmê ko
u pê fekirî u nezani çî pê biket: u bêgabê
di fekirî bi wan diraw. Heta li bîra wî
di pê bikerî şûşan ji hemî terzan u bifroşit
pê da qezanc biket: şûşa kirî dana bi sebetek
mezin u rûnişt da bifroşit ji wan
wi bi tenîştawî dîwar hebû piştî balga
li wî u rûnişt di fekirî. Wi dibêjit
boko. Bizana ganê min. Ser malê min ê wan
şûşan da bifroşim bi çar şed derama
bêgabê namînim ji kirî wi-firoşim heta
di bit nikmin çar hezar deram
u pê da bikerim sil'at u bikem li çiyak (çiyek) kî
weşa da bifroşim bi heşt hezar
deram. U bêgabê namînim ji kirî
sil'atê êdî pêra di têda ji hamî terzan
cewahira u tiştan bişîni koş: u bifroşim
u têda qezenc u meşûla gelek zor bikem
u bêgabê kan bikirim baş u kadaman
u kadiman u hespan u bikwam u bigêşim.

Wr. 30v

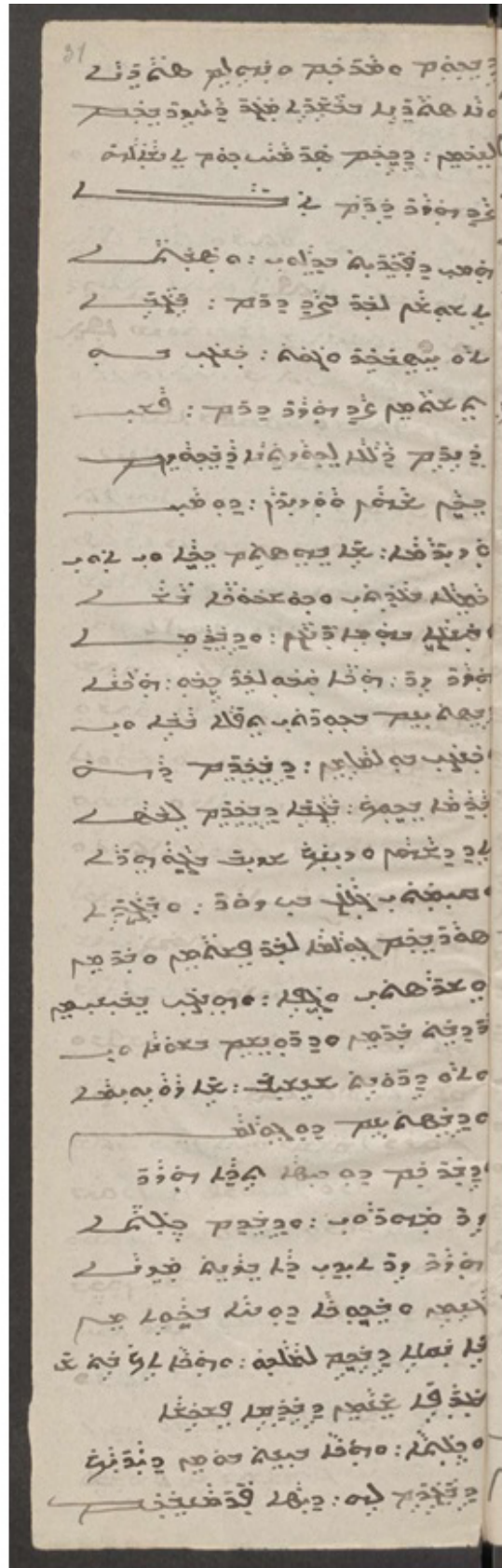
Fellîhî

B-daqlin w-şatin w-gorin w-lakşoqin zamārā
w-lā zamārtā bêmditā ilā b-maḥidrinūn
l-gēbî. Wê-ḥdodin raşmālî in Alāhā
'āyin imā alfê dirhamê. Ādi
Kulêh biḡşawā wēwā biḡuşawêh w-salêktā
d-şuşê qāmêh b-imā dirhamê. Aygā
āwu mḡusiblê w-mere. Kūd pāyîş
mindîyî imā alfā darhamê. batrdêk
bid mšadrin dalālyātā l-talābutā wi-ḡtalḡin
b-nātā d-malke w-wazirê. W-bifrişutā
wazîrān. Bid şimelî li-brāteh āhî
kmiltelā b-kāşlātāh w-şufrāh reşāyā
w-randê b-mar ḡişyātāh. Wi-mcāhzēnā
alfā dēnārê. In d-şêlūn b-dēlā. W-inlā
b-şamlinā bi-ḡramtā d-fokā d-ḡbābāh
w-aygā dēhwelā b-ḡḡeti b-zonen isrā
ḡādāmē zorē aygā b-zonin l-wiştā
d-malkê w-sargā mdēhwā mḡu'ā
b-marganyātā mar ḡimā. W-aygā bid
mar kwîn kwālāwātā bar ḡāşî w-qāmî
wi-myamnî w-cāfi. W-kud ḡāzēlî
b-qāyēm qāmi we-ḡmāwtūlî b-şopeh
wi-byātū āwu iltiḡ. Ked ānā ḡētnêh
îwin. Wi-ḡşaqlin trê ḡulamwāyyā
w-maḡeninūn trê kyasē gāway alfā
dēnārê l-naḡdiyê. W-ḡid mbaḡḡşin
alfā dinārê ḡinē tad yadî raḡūtā
d-gyāni w-zorūtā d-dunyê b-ēnî
bēgā ḡāzēn l-manzālî. W-in ātē ḡā min
mêl d-baḡtî b-yawenê wi-mbaḡḡşinē
ḡlātā. W-agr māḡēlî d-yarî
b-madēdinā ilēh. Ham b-faqdēnun

Wr. 31r

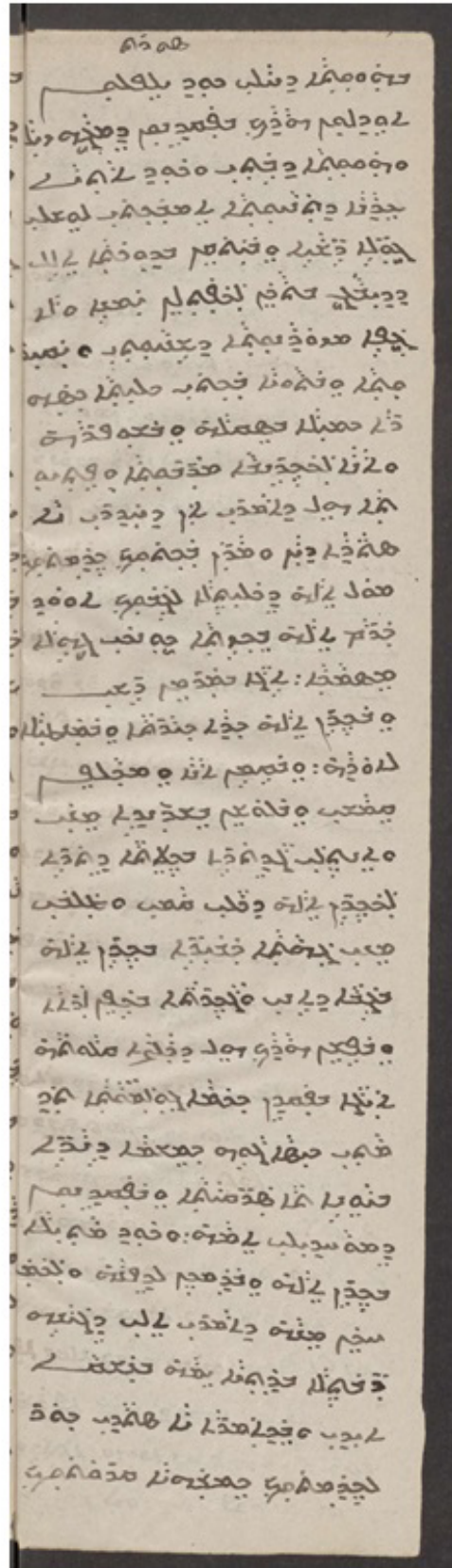
Di biq̄wam u markem u nehêlim sitarina
u na sitarinê bi bajêrê meger da hâzir bikem
li nikmin. Dê çêkam ser mayay kom inşaelah
şed hezar deram aþo
hemî di fikirît b-dilawî. Û sebeta
ê şûsan li ber bi şed deram. Bêgabê
aw hisibkir u got. Kengi bû
tišta min şed hezar deram. Paşî
denêrêm dalala li h̄waztena da biq̄wazim
kiçan şahan wa (û) wezîran. Dûmayî
wezîrama. Jê bihistim kiça wî ewî
kamila bi `adeti u koşkoka başa
qenca bi hamê rengan. Û dê bidamê
hezar zêr. Heka qebûl kir çêbû: hekana
bistînim bi kûrtî tîfla babê wî
kengi bû li malê min. Dê bikirim deh
kadamâ biçûk. Bêgabê di bikirim liþsa
êd di şahan u zînek ji zîb bi cawahira
qîmetî gelek bi zor. û bêcarê
siwar bikem gûlaman li ber pišta min u ber min
wê ji rastî u cepê. U hingî bibînî min
der bit ber min u di rûniþim bi şona wî
u aw di ronit ji niþîb. Jê zawayê wî ma
u dê bistînim dû gûlaman
dê berkem dû kîsa têda hezar
zêr mehrawî. U dêbirim k̄leta
hezar zêr îdî da bizanit mezina
ganê min u biçûka dûnya bi çawê min
bê neqlê dê bêkêm li mala ko. U heka êk bêt ji
tarafê jinamin dê bêramê pêşkêþa
u k̄leta: u heka bînit bo min yar yak
dê begêrêm lêh. Ferman bikem

Wr. 31v

Suret

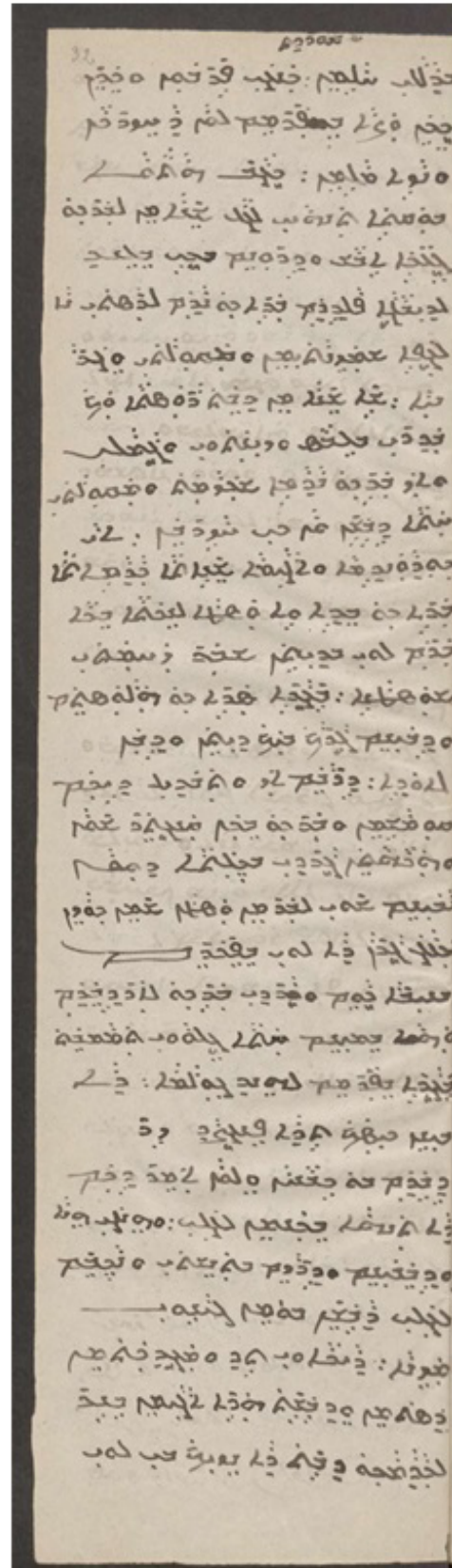
b-hawûtâ d-ḥālî kud îlîflûn
iwêdlûn hādāk. B-faqdênûn de-mcāhzilā
w-hawûtâ d-beṭî w-kud ātyā
`idānā d-tanāyūtā êmbaktî l-wēšlî
Cûwlê rêšâyê wi-byatqin b-duktā ilêl
d-dîbâc b-tâkin lakfatlîn yamnê w-lā
cafe mzāwdānūtā d-šenāyūtî w-yaqîrû-
tā we-btāwnā baktî klitā ksah-
rā kmîlā bsiqlāh wi-bšûfrāh
w-ānā lakḳêrēnbā mrabūtā wi-pētyu-
tā hil d-āmri an d-ḥadrî yā
stādā dīyyān w-māran baktūk ḳdamtūk
mol ilāh diklitêlā l-gēbuk iwod
karām ilāh biḳzētā çunki chēlā
mēsmākā. Êgā b-marmin rêšî
wi-bḳêrēn ilāh ḳdā kyārtā wi-bmantîlā
l-zāwdāh. Wi-bqēmēn ānā wi-mḳālfîn
qimašî wi-blāwšîn bišrandê minay
w-intêlî gādî-trê b-ḳelātā dē-trê
lakḳêrēn ilāh d-kālî qāmî w-ṭalbi
mini gahātā kabirê b-ḳêrēn ilāh
b-gēbā d-ēnî w-gākêrtā b-kêfin l-ra`ā
wi-bpēšin hādāk hil d-ḳālšā qlāwtāh
aygā b-faqdin ḳikmā gulamwātā tad
mātî kisā gāwēh ḳmišmā dēnārê
b-yāwinê tā sarqyātā wi-bpaqdênûn
di-mwāhdîlî imāh. W-kûd mātîlā
b-ḳêrēn ilāh wi-bdamḳēn w-lakma-
ḥkin mināh d-āmri ilî dēgyānēh
rabṭêlā b-datnā imāh b-`ašqā
îdî w-biç-amrā yā stādî ḳor
l-ḳēdamtūk kimšahyā qrotūk

Wr. 32r

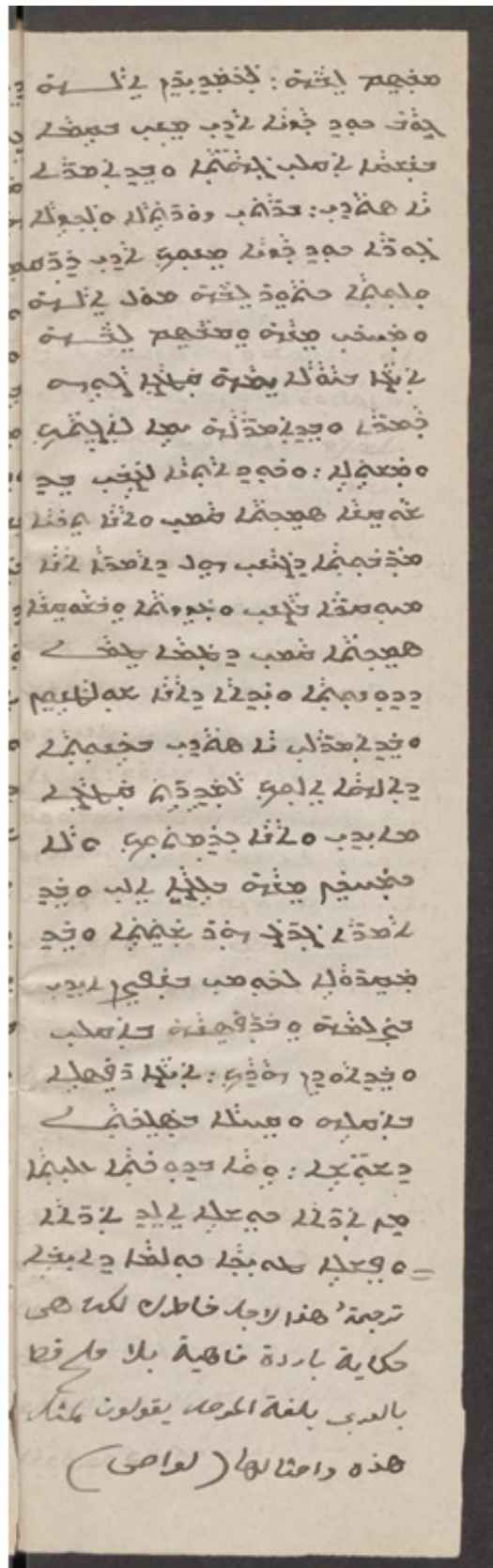
Qurdat

Bi dalalî halê min kengî fêr bûn u kirin
çêkin weşa bî fermim li wan da hizrkan
u nazê malêmin. Çi gaþ hatawa
bi waqtê tenhayî ligal jina min li berko
ce`bê êbaş u dê rûnim bi çî bilind
li dibaca pal dêdem berê ko nadem li destî ya
li cabê ji mezinatî min u meqûlatî wi ger
niya. Jê jina min di bit rawesta wek
bedrî bi libas u zînet wî u camalî
u ez berê ko nedamê ji azamet u mequlatî
heta dê bêjin wan kî hazir bin. Ey
kûda wandê ma u agay ma jinê ta karamê ta
berê ko bidê wê westa li nik ta bika
kerem li wî bi dîtîni ji ber zehmetî
ji westanê. Bê carê serê ko helawestim
u di bînim carak bi yek dîtîni u dê ben
li odê. Dirabim ez u tebdîl dikem
qûmaşê min u ber ko biken menctir ji wan
u heka hatin car di bi kêleta dû wan
nabînim ji wî li bermin westan ji min kwazin
gelek caran da li wî bifikrim
weha bimînim heta cilwawî tamam bit
bêcarê bi fermim li hind gûlama. Da
bînin kîsek tê da penc şed zêr
dê bidem bo kêþanyan wi liwan emir dêkem
da tenha biken min li gelî. U hingî hina
u biþînim u dêrazim bi tenîştî u nakêþim
li gelî da bêjin bomîni giyanê wî
mezina. Dayka wî têt u mecd ketmin
destmin wi dibêjît herê agêmin binêr
li karama ko di bêt da nizîk bî li wê

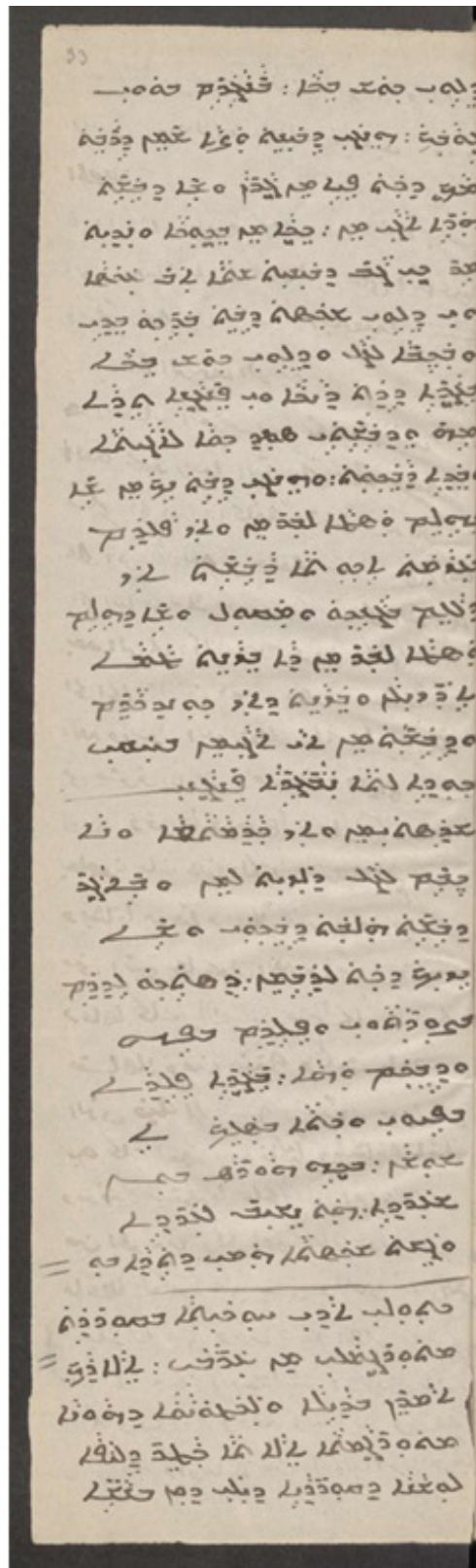
Wr. 32v

Mbasim libāh. Lakmadirîn ilāh
ciwāb kûd kâzyā ādi minî b-qēmā
b-naşqā aqlî gahātā w-bid-amrā
yā stārî. Brātî zortelā w-lakzēlā
gawrā kûd kâzyā minûk ādi darq(û)-
ûlûtā ktāwir libāh mol ilāh
w-mahki mināh wi-mbāsīm li-bāh
aygā b-yāwālā imāh qatgā gāwēh
kāmra w-bid amrālāh imē l-zagitā
w-mastēlē. W-kûd ātyā l-gēbî bid
šāwqinā smiktā qāmî w-ānā tikyā
mrabûtā d-gyānî hil d-āmra ānā
myûqrā b-gānî w-'aziztā wē-šāwqinā
smiktā qāmî d-tamā timā
d-rûnûtā w-yadtā d-ānā šultānēwin
w-bid-amrālî yā stādî b-kēnûtā
d-alāhā ilûk lāmadērēt qatgā
m-idi w-ānā kdamtûk w-lā
kšahkin mināh b-lēcā ilî w-bid
āmra garg har šatitē w- bid
maqirwālē l-kûmî b-nafšin îdi
b-šalmāh wi-brapsināh b-aqlî
w-bid-āwdin hādāk. Aygā ripişlē
b-aqlēh w-qihlā b-saliktā
d- šūsē. Wēwā b-dūktā lilitā
min artā kwišlē ilid ar'ā
w-pişlē twikā kûlmā d-îbē
Tercemtu hadā li-ecli katirike lakin hiye
hikayetun baridetun fahiyetun bila milhen qettu
bi'l-'arabi bi-lugeti'l-Muşul yequlune
hadîhi we emtaliha (lewas)

Wr. 33r

Dilê wî koş bika: benagêrêm bo wî
cewabek hingî dê bînit weşa ji imin dê rabit
maç di ket piyê min caran u jê dibêjit
herê agay min. Kiça min biçûka u nedît
mêr çî gab di bînit ji te eþ 'aksa
wî dilê wî şikest dê bit berê ko bidêy
u b-ekêþa li gel wdilê wî koş bika
bekîþa li gel u dilê wî fincanê tê da
mêh wi di bêjitê sor kiwo li agay ta
u bidê da biqwat: u hingî dê bêt nik min jê
nehêlim waþta li ber min u ez paldam
ne 'azamet ê kû ta da bêjêt ez
delalim biganê ko u meqûl u jê u jê dihêlêm
weþta li ber min da bizanit þama
ê rezîlan u bizanit di ez kûndkarim
u dê bêjet min Ey Agê min bi haqî
kûdê li ta neþegêra fincanê
ji destî min u ez qedama tema u na-
kêþem li gel di lezît li min u bê ecr
di bêjêt helbet dê biqway u jê
nêzik di ket li deþê min. Destê ko lêd dem
bi şûreta wî u pilêdem bi pêh
u dê bikem weha. Bêgabê pilêda
bi pey wî u keta bi salek ê
þuþan bi çêh hawras bûn
ji 'ardê hat niþîþ li 'ardê
u giþt þikesta hemî di têda bû
Ktûlî odî hûkîto b-qurdat
Mturcmolî min 'arabî. ilodoþ
Omrin b-doyêlo w-laktoyowo d-howno
Mtúrcomto ilo to koþir dê-lyofo
Lûþono d-qurdoyê d-yalî dún b-noþê

4. BERAWİRDKİRINA WERGERÊN ÇÎROKÊN HEZAR Û YEK ŞEVÊ DİGEL WERGERA JEREMİAS SCHAMİR

Em ê di bin vî sernavî de wergera Jeremias Schamir a ku ji bo Kurdî kiriye, bi du awayan berawird bikin. Em ê pêşî vê wergerê bi wergerên bal zimanên din ên weku Erebî, Farisî, Kurdî (Sorani) û Tirkî re berawird bikin. Paşê em ê wergera Schamir a bo Kurdî bi metna resen re berawird bikin ku ew ji ber hatiye wergerandin (Erebîya çîrokê ya di berhema Faris el-Shidiac de). Herwiha em ê digel vê muqayeseya wergera Kurdî û Fellîhî jî bikin.

Dema em bala xwe didin vê çîrokê, di çapa Erebî de (Al-Muqaffa, 1935, 101-102) ji nav şeva sî û yekan de dest pê dike û di dawîya şeva sî û duyan de diqede. Di çapa Farisî de (Tesûcî Tebrîzî, 1389/2011, 136-142) di nav şeva sî û yekem de bi sernavê “Hîkayetî Bîgûş (Hîkayeta Bêguh)” dest pê dike û di dawîya şeva sî û duyem de diqede. Di çapa Tirkî de (Onaran, 1992, 146-165) jî çîrok bi sernavê “Berberin Beşinci Kardeşî el-Aşar”ın Öyküsü (Hîkayeta el-Aşarê Birayê Pêncemîn ê Sertiraş)” weku çapa Erebî û Farisî di nav heman şevan de dest pê dike û bi encam dibe. Lê di ya Erebî, Farisî û Tirkî de cihê qutbûna çîrokê ya şeva sî û yekem û sî duyem hem ji ya Sorani hem ji ya resen (wergera Schamir) cudatir e. Çimkî di çapa Sorani de (Daraxa, 2015, 207-214) çîrok di nav şeva sî û duyem de bi sernavê “Birayê Pêncemî Sertaşî Zorbillê” dest pê dike û di dawîya şeva sî û sêyem de diqede. Herwiha di çapa Sorani de qutbûna çîrokê ya di navbera her du şevan de weku ya resen e. Yanî ya Sorani û ya resen di heman derê de qut dibin û derbasî şeva li dû xwe dibin. Ferqeke eşkera ya din a di navbera çîroka resen û çapên din de şevên çîrokê ye. Di çîroka resen de bi sernavê “Şebê Şêst û Dû-Ji Çîroka Hezar Şeb û Şebek” çîrok dest pê kiriye û bêyî ku tamam be yan jî derbasî şeva sed û şêst û sêyem be, qut bûye.⁹ Lê di çapên din de çîrok bi pirani jî şeva sî û yekem dest pê dike û di şeva sî duyem de diqede û tenê di çapa Sorani de ji şeva sî û duyem dest pê kiriye û di şeva sî û sêyem de qedîyaye. Mimkûn e ev ferq ji ber metnên esil in ku ji ber wan hatine wergerandin. Bi ihtimaleke mezin wisa dîyar e; metna Faris el-Shidiac ku Jeremias Schamir ji ber wê wergerandiye, ji çavkanîyeke cuda hatiye wergirtin.

Çîroka resen jî û hemû çapên din jî bi heman awayî dest pê dikin, her çiqas vegêran sedî sed ne weku hev bin jî naverok weku hev in. Herwiha parîkirina mîrasê, qîmeta mîrasê û paşê şêwaza karkirinê bi wê mîrasê ya birayê pêncem (el-Aşar) û herwiha derbasbûna monologa di nav xeyala xwe de di hemû çîrokan de weku hev in. Tenê carinan hin teswîr ji hev cuda ne yan jî kurtbûn û dirêjbûna teswîran ji hev cuda dibin. Mesela pasaja ku birayê pêncem xeyal dike dê çawa zengîn be û pere û sermayeya wî li hev qat be, di çîroka resen de dirêjtir hatiye vegêran. Di nav çapên din de ya herî nêzikî çîroka resen çapa Sorani ye. Ji bilî şêwaza vegêranê û kurtbûn û dirêjbûna teswîran zîncîreya rûdana çîrokê di hemû varyantan de weku hev in.

Werger heya nîveka duyem a sedsala 20an nebûbû dîsîplîneke serbixwe, her çiqas pratîka wergerê hebe jî li ser çawanîya wê nîqaş gelek nehatibû kirin. Loma berî nîveka duyem a sedsala 20an bi pirani werger bi awayekî rasterast/yekser ango peyv bi peyv (word for word) an jî serbest ango mane bi mane (sense for sense) dihat kirin (Yıldırımçakar, 2016, 8). Lê ya balkêş ew e ku li gorî Jeremy Munday berî nîveka duyem a sedsala 20an werger bêtir di kursan de ji bo fêrkirina ziman bi rêbaza wergera ziman (language translation method) dihat kirin (Munday, 2010, 419-428; vgz. Yıldırımçakar, 2016, 19) ku ev rêbaz nêzikî rêbaza wergera peyv bi peyv e. Çimkî dema em bala xwe didin wergera çîroka *Şebê Şêst û Du* ya ku Jeremias Schamir ji kitêba Faris el-Shidiac wergerandiye, gotina Munday piştrast dibe. Çimkî kitêba el-Shidiac ji bo fêrkirina Erebî bi navê *A Practical Grammar of The Arabic Language With Interlineal Reading Lessons, Dialogues And Vocabulary* (Pratîkeke Rêzimana Zimanê Erebî digel Rahênanên Xwendin, Dîyalog û Peyvan) hatibû amadekirin. Çîroka *Şeb Şêst û Du* jî bi awayekî nivco ji bo fêrkirin û muqayesekirina zimanê Erebî û Îngilîzî di kitêbê de hatibû danîn (el-Shidiac, 1856, 52-62). Tê dîtin ku el-Shidiac çîrok peyv bi peyv wergerandiye Îngilîzî û dema em bala xwe didin wergera Kurdî ya vê çîrokê ya ku Schamir wergerandi (1883, wr. 29v-33r), em heman mantiqê dibînin. Li vir li ser wergera Schamir çend nirxandinan dê bînin kirin û dîre

9 Helbet ev qutbûn ne ji ber nebûna wergerê ye. Me berê jî gotibû, Jeremias Schamir, wergera vê çîrokê li ber kitêba Faris el-Shidiac kiriye ku di wê kitêbê de çîrok wiha nivco ye ango tam nehatiye neqilkirin. Ev yek jî bi ihtimaleke mezin ji ber çarçoveya kitêba el-Shidiac e ku ev kitêb, kitêbek e fêrkar a rêzimana Erebî ye û ev çîrok jî ji bo temrîna ziman li wir hatiye neqilkirin. Loma el-Shidiac lazîmî nekiriye ku tamamê çîrokê bide û wiha nivco hiştiye.

encam bê pêşkêşkirin.

Wisa xuyaye Schamir, bi piranî li gorî wergera peyv bi peyv tevgeriyaye. Ji bo vê yekê em dikarin çend mînak li vir nîşan bidin. Mesela di wereqa 30r de di rêza yekem û duyem a çîrokê de ji Erebî: “قالت دینازاد... لِأختها شهرزاد” bo Kurdî: “Got Dînazad li xuşkê Şehirzad” bêyî ku midaxeleyeke sentaksî (Dînazadê ji xuşka xwe Şehirzadê re got) bê kirin hatiye wergerandin. Yanî di Erebî de rêza peyvvan çawa bûye, di Kurdî de jî heman rêz hatiye şopandin. Bi vî rengî çend mînakên din jî wiha ne:

Erebî: (el-Shidiac, 1856, 55) “... وكان والدنا شيخاً كبيراً طاعناً في السن” **Kurdî:** (Schamir, 1883: wr. 30r, rêza 8 û 9em) “û babê me pîr bû û mazin zor çûye bi salan...” **Kurdîya îroj:** “û babê me pîr û mazin bû, di salan zor çûye.”

Erebî: (el-Shidiac, 1856, 53) “... فَعِنْدَ ذَلِكَ اشْتَرَى داراً حَسَنَةً وَمَمَالِيكَ وَحَدَمًا وَحَيْلًا وَآكَلُ وَ...” **Kurdî:** (Schamir, 1883: wr. 30r, rêza 30 û 31em) “û vê gavê xan bikirim baş û xadama û xadiman û hespan û bixwem û...” **Kurdîya îroj:** “û vê gavê xanîyekî baş, xidama û xadiman û hespan û xwarinan bikirim û...”

Ji bilî wergera peyv bi peyv em carinan dibînin ku Jeremias hin peyv û qaliban jî şaş nivîsîne. Bi ihtîmalek ev nîşaneyên başnezanîna zimanê Kurdî ya Jeremias e. Mesela di wereqa 31r de di şûna xwarinê û vexwarinê de jî peyva xwarinê gotiye. Jeremias dibêje min Kurmancîya aliyê Hekarîyê (Behdînanê) tercîh kiriye ku ew ya herî fesîh e (1883, wr. 29r). Lê tişta tê zanîn di devoka Behdînanê de xwarin û vexwarin jî yek cuda ne. Ji bilî vê mînakê dîsa di wereqa 31r de Jeremias jî bo stranbêjê mêr û stranbêja jin ango dengbêjên mêr û jin peyvên maqûl hilnebijartine û heta di wî qismî de mirov wergera wê fam nake: “û nahêlim **sitarina** û **na sitarinê** bi bajêrê...” Berekavî ku di Erebî de bi awayekî fesîh hatiye gotin (el-Shidiac, 1856, 55): “... وَ لَا أُحْلِي مَغْنِيًّا وَلَا مَغْنِيَّةً فِي الْمَدِينَةِ”¹⁰.

Helbet hin alîyên serincrakêş jî hene di nav wergera Jeremias de. Mesela li hin deran jî wergera peyv bi peyv bêtir xwe bi aliyê wergera maneya peyvê de biriye. Mesela di Erebî de (el-Shidiac, 1856, 53) “قالت لها... حَبًّا وَ كَرَامًا” peyvên “حَبًّا” û “كَرَامًا” di Kurdî de weku “qenc” û “belê” wergerandîye ku di wereqa 30r de wiha hatiye wergerandin: “Got bo wê **qenc** e **belê**...”

10 Mirov tê digehe ku Jeremias mê û nêrtîya Kurdî weku ya Erebî nirxandiye û loma di vir de ketiye wê xeletiyê û li gorî xwe du bêje afirandine.

ENCAM

Werger ji bo zimanan şibakeyê nû û nefeseke taze ye. Çawa ku mirov di peywendîyê de ne, divê ziman jî di peywendîyê de bin da ku her biçe nûvejen û zengîn bibin. Bêguman rêyeke herî maqûl ji bo vê peywendîyê jî werger e. Loma li gorî vê nêrînê di sedsala 19an de ku werger hêj ew qas ne di rewacê de bû bi taybetî ji bo zimanê Kurdî, ev xebata Eduard Sachau û Jeremias Schamir di serî de xebateke zor giring e bi hebûna xwe. Çimkî ji gelek alîyan ve çî zimannasî, wergernasî çî jî dîrokî be ev xebat dikare bo me gelek mifadar be îroroj.

Di encama xebata me de xuya bû ku ne tenê çîroka *Şebê Şêst û Dû-Ji Çîroka Hezar Şeb û Şebek* herwiha kitêba Faris el-Shidiac a bi navê *A Practical Grammar Of The Arabic Language With Interlineal Reading Lessons, Dialogues And Vocabulary* li ser pêşnîyaza Sachau hema hema bi giştî ji hêla Schamir ve hatiye wergerandin ku beşa yekem a destxeta *Sachau 200* û destxeta bi navê *Sachau 250* nîşaneyê ve yekê ne. Helbet berî vê xebatê, hin xebatên rêzimanî yên weku xebata Maurizio Garzoni ya bi navê *Grammatica e Vocabolario Della Lingua Kurda* (1787) derketibûn. Lê ev xebat belkî ji hêla ku werger e, xisûsiyeteke xwe ya taybet heye.

Xisûsiyeteke din a wergera Jeremias jî ew e ku herî kêr bi du zimanan an jî bi sê zimanan e. Bo nimûne çîroka ku mijara xebata me bû, ji zimanê Erebi hem ji bo zimanê Fellîhî hem ji bo zimanê Kurdî hatiye wergerandin. Ev jî ji hêla berawirdkirina van her sê zimanan ve avantajekê dide lêkolîneran. Bi taybetî berawirdkirina zimanê Kurdî û Siryanî (Fellîhî) ku werger zor kêr in di vî warî de.

Encameke din jî ew e ku zimanê Kurdî di sedsala 19an de li mintiqeya Rojhilata Navîn, zimanekî bazarê bûye û tesîr li şênîyên devdorê xwe jî kiriye û ketiye bala gelek lêkolînerên bîyanî. Vê rewşê kiriye ku hin werger bo zimanê Kurdî bîn kirin di wê serdemê de.

Axirî di bareyê wergera Jeremias Schamir de jî divê bê gotin ku ne wergereke pir serkeftî bûye. Her çiqas li gorî wê serdemê rêbaza wergerê ya berbelav a peyv bi peyv be jî vê rêbazê kiriye ku kêmek metna armanc (Kurdî) neyê têgehiştin. Herwiha hakimnebûna tam a Schamir li zimanê Kurdî jî kiriye ku werger kêmek jî lawaz bibe. Herwiha li gorî ku Schamir bixwe gotiye; ew di wergera Kurmancî de zêde ji dil ne-bûye û nexwestiye bike, lê wî ji bo xatirê Eduard Sachau ew çê kiriye. Herwiha dîsa wî acizîya xwe ya ji rewşa zimanê Kurdî dîyar kiriye ku li gorî wî ew zimanekî bê qayîde û bê teşe ye. Dema em van faktorên hemû li sîqala aqilî bidin dê zelaltir be ku çima wergera Schamir ji hin alîyan ve lawaz bûye.

ÇAVKANÎ

- Avcı, Remzi. Seyahat Notları ve Oryantalist Bilgi Üretimi: Eduard Sachau (1845-1930) Örneği. *Diyalog Interkulturelle Zeitschrift Für Germanistik*, 8/1, (2020), 29-47.
- Azîzan, Herekol. Lavijên Mîr Miheme. Fîrat Cewerî (amd.). *Hawar*, Hej. 29, (1941), 727-729.
- Bedîrxan, Celadet Alî. Lavij. Fîrat Cewerî (amd.). *Hawar*, Hej. 25, (1934), 654-662.
- Bulut, Aziz. *Türkçe-Süryanice/Süryanice-Türkçe Sözlük*. Hengelo Hollanda: Süryani Mor Efrem, 1996.
- Daraxa, Cewher Mehmûd. *Hezar û Yek Şewe*. Berg (1.), Çapa (4.). Silêmanî: Endêşe, 2015.
- Dehqan, Mustafa and Mengozzi, Alessandro. A Kurdish Garshuni Poem By David Barazne (19th Century). *Hugoye: Journal of Syriac Studies*, Vol. 17.1, (2014), 53-79.
- Digitale Bibliothek der SBB <https://digital.staatsbibliothek-berlin.de/> (24.02.2021).
- Dinno Khalid. The Deir Al-Za'faran and Mardin Garshuni Archives, *Hugoye: Journal of Syriac Studies*, Vol. 17.2, (2014), 195-213.
- Direkçi, Lokman. *Kürtçe Geşûnî Bazî Metinler ve Alfabeleri*. Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Süryani Dili ve Kültürü Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Tezli Yüksek Lisans Semineri, 2018.
- Dûşî, W. *el-Lawîc; Teratîl Enşedha el-Mifriyan Mar Basîliyos Şemû'n el-Sanî*, el-Heseke, 1996.
- Ebied, Rifaat and Al-Jeloo, Nicholas. Some Further Letters in Syriac, Neo-Aramaic and Arabic Addressed to Eduard Sachau by Jeremiah Shâmîr. *Journal of Assyrian Academic Studies*, 24/1, (2010), 1-45.
- Ergin, Ramazan. Süryani Dîsel İşaretlerle Yazılmış Kürtçe İlahiler (Lawij-Geşûnî) Kürt Mesihiler ya da Midyatlı Kürtçe Konuşan Mesihiler; Süryani Dîsel İşaretle Kürtçe İki İlahinin Teolojik ve Dilbilimsel İçeriği. *Uluslararası Midyat Sempozyumu*, (7-9 Ekim 2011), 417-445, Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi, 2011.
- Garzoni, Maurizio. *Grammatica e Vocabolario Della Lingua Kurda*. Roma: Sacra Congregazione di Propaganda Fide, 1787.
- Gemi, Ahmet. Turks in The Thousand and One Nights, *Turkey, Looking Behind and Before*, London: Published by AGP Research, 2016.
- Gottheil, Richard. Achmed Taimur Pasha, Theodor Nöldeke, and Edouard Sachau: An Appreciation. *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 51, No. 2, (1931), 104-107.
- Harrak, Amir. *Syriac and Garshuni Inscriptions of Iraq (Répertoire des Inscriptions Syriaques 2)* Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, 2 vol., I. Texte & II. Pl., Paris, 2010.
- İshtarTv. Telkef, <https://www.ishtartv.com/en/viewarticle,35680.html> (18.02.2021)
- Kiraz, George Anton. *Türâş Mamllâ: A Grammar of the Syriac Language*, Volume 1/Ortography, Piscataway, New Jersey: Gorgias Press, 2012.
- Kiraz, George Anton. "Garshunography: Terminology and Some Formal Properties of Writing One Language in the Script of Another". *Scripts Beyond Borders: A Survey of Allographic Traditions in the Euro-Mediterranean World*, Johannes den Heijer et al. (ed.). 65-75, Leuven: Peeters, 2014.
- Munday, Jeremy. "Translation Studies". *Handbook of Translation Studies*, Gambier Y. and Doorslaer L. (Ed.). Vol. 1, 419-428, Amsterdam: John Benjamins Publishing, 2010.
- Murad, Yahya. "E. Sachau 1845-1930". *Mucemû'l İsmail-Musteşriqîn*, 422-423, Beyrût, 2004.
- al-Muqaffa. *Elf Leyle we Leyle*. Mısır: Bulaq al-Amiriya Press, 1935.
- Nicholson, Reynold. A. *A Literary History of the Arabs*. New York: Charles Scribner's Sons, 1907.
- Nicholson, Reynold. A. Binbir Gece Masalları, Süleyman Tülüçü (Çev.). *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 27, (2007), 307-313.
- Onaran, Alim Şerif. *Binbir Gece Masalları*. Cilt (2.), İstanbul: Afa Yayınları, 1992.
- Özaydın, Abdülkerim. "İbnü'l-İbrî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 21/92-94, Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Rudenko, Margarita Borisovna. *Danasîna Koleksiyona Destxetên Kurdî yên li Lenîngradê*. Moskova: Çapxaneyê Edebiyata Rojava, (1961). (niv.) (Orjîmalê pirtûka Rodenko: Руде нко Маргарі та Борі совна, Описание курдских рукописей ленинградских собраний, Издательство Восточной Литературы, Москва, 1961.)
- Schamir, Jeremias. (1883) *Sachau 200*, https://digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkansicht?PPN=PPN871612011&PHYSID=PHYS_0025 (24.02.2021).
- Schamir, Jeremias. (1882) *Sachau 250*, https://digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkansicht?PPN=PPN813661021&PHYSID=PHYS_0005 (26.02.2021).
- Sehab, Ebu'l-Qasim. "Sachau Edward". *Ferhengê Xawerşinasan; Şerhê Hal ve Xidmatê Danişmendane Îranşinas ve Musteşriqîn*, 308, Tehran: Danişgahê Tehran, 1356/1987.
- el-Shidiac, Faris. *A Practical Grammar Of The Arabic Language With Interlineal Reading Lessons, Dialogues And Vocabulary*. London: Bernard Quaritch, 1856.

-
- Tammu, George. "Ricalu'n Necbethum Kermelîs: Cebraîl bin el-Qiss Îshaq el-Kermelîsî". *ankawa.com*, (2012) <https://ankawa.com/forum/index.php?topic=609636.0> (22.02.2021)
- Tesûci Tebrîzî, Abdulletif. *Hezar û Yek Şeb*, Tehran: Întişaratê Şehrîzad, 1389/2011.
- Weil, Gotthold. *Festschrift Eduard Sachau Zum Siebzigsten Geburtstage*. Berlin: Verlag Von Georg Reimer, 1915.
- Yazıcı, Hüseyin. "Seyahatnâme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 37/9-11, Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Yıldırımçakar, Ziyattin. *Werger Wek Kirineke Çandî; li ser Rêyên ji Wergernasiyê ber bi Kurdolojîyê ve*, Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Türkiye'de Yaşayan Diller Enstitüsü Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı, Teza Çapnebûyî ya Masterê, 2016.
- Ziriklî, Hayreddîn. "Karl Edward Sachau". *el-A'lam*, c. IV, 64, Beyrut, 1955.

PÊVEK: TRANSLÎTERASYONA TÎPAN

Siryaniyan bi sê xetên ji hev cuda nivîsîne. Ya ewil bi navê “Estrangelo” tê nasîn ku ev xeta herî kevin û klasîk e ku Sîryaniyan bi kar anîye. Her çiqas îroroj zêde pê neyê nivîsandin jî di nivîsîna sernavên xebatên zanistî û hin metnên taybet de ev xet xuya dike. Ev xet bi navên “Serto”, “Pşito” jî tên binavkirin û bi piranî di nivîsandina zaraveyê Sîryaniya Rojava de tê bikaranîn. Xeteke din jî bi navê “Madnhojo” tê nasîn û di nivîsandina zaravayê Sîryaniya Rojhilat de tê bikaranîn. Şêwazeke tîpan a di navbera xetên “Estrangelo” û “Serto” de ye. Ji bo ku di vê xetê de tîpên bideng bîna nîşandan, li ser an di bin herfan de hin hereke tên danîn ku ev sistemeke kevnare ya nivîsandinê ye. Destxeta di xebata me de bi “Madnhojo” hatiye nivîsandin. Tenê ji bo hin dengên xerîb yêna ku di Sîryaniya Rojhilat de tunene, hin revîzasyon hatine kirin. Mesela ji bo dengê “ç”, “c” û “j” hin sembolen nû hatine danîn.

Transliterasyon	Xetê Erebi	Xetê Kurdî bi Tîpên Erebi	Xetê Suryanî (Mednhojo)	Xetê Surat (Fellîhî)
E/e	ا	ا	ܐ	ܐ
B/b	ب	ب	ܒ	ܒ
B,V/b, v	-	ڤ	ܒ	ܒ
G/g	-	گ	ܓ	ܓ
G/ġ, Ğ, ğ	غ	غ	ܓ	ܓ
C/c	ج	ج	-	ܘܢܐ
D/d	د	د	ܕ	ܕ
D/đ	ذ	ذ	ܕ	ܕ
H/h	ه	ه	ܚ	ܚ
W/w, U/u	و	و	ܘ	ܘ
Z/z	ز	ز	ܙ	ܙ
H/h	ح	ح	ܚ	ܚ
T/ţ	ط	ط	ܛ	ܛ
Y/y	ي	ي	ܝ	ܝ
K/k	ك	ك	ܟ	ܟ
K,Ĥ/ k,ĥ	خ	خ	ܟ	ܟ
Ç,CH/ ç,ch	-	چ	-	ܘܢܐ
L/l	ل	ل	ܠ	ܠ
M/m	م	م	ܡ	ܡ
N/n	ن	ن	ܢ	ܢ
S/s	س	س	ܫ	ܫ
-	ع	ع	ܥ	ܥ
P,F/ P,f	ف	ف	ܦ	ܦ
S/s	ص	ص	ܨ	ܨ
Q/q	ق	ق	ܦ	ܦ
R/r	ر	ر	ܦ	ܦ
Š,Ş/ š,ş	ش	ش	ܫ	ܫ
J/j	-	ژ	-	ܘܢܐ
T/t	ت	ت	ܛ	ܛ
T/t	ت	ت	ܛ	ܛ

Hereke

	◌َ	◌̄	◌̅	◌̆	◌̇	◌̈	◌̉
Fellîhî	A/a	A/ā	E/ē, E/e	U/ū, U/u	-O,-o	I/i	I/i
Gerşûnî	E/e	A/a	E/ē	U/ū, U/u	-O,-o	I/i	I/i

EXTENDED ABSTRACT

The phenomenon of travel has gained an important place in the recognition and definition of languages and cultures since history. Kurdistan has been a center of attraction for many travelers, especially after the 16th century. Due to the multicolored nature of Kurdistan, this tradition was also reinforced by missionary and diplomatism. Especially in the 19th century, Kurdistan hosted many missionaries, orientalist and travelers. As a result of these travels made for many different reasons, a great legacy has been left in the field of language, culture and literature. This manuscript that we are working on today is only one of hundreds of manuscripts in the field of Kurdish language and culture. Of course, these manuscripts do not belong only to a traveler, orientalist or a region of Kurdistan. These manuscripts have emerged as a result of the work of orientalist and travelers from many different ethnicities who have come into contact with the Kurds, Assyrians, Arabs and Armenians in many different regions of Kurdistan.

Eduard Sachau (1845-1930) is an orientalist who made two separate trips to Kurdistan in 1880 and 1898. During such visits, the orientalist were generally cordial with the madrasah and monastery circles, which constituted the literate and scholarly mass of that period. Because obtaining, translating, reading, and re-writing written sources could only be done by muddaris and monks. Sachau met an Assyrian monk named Jeremias Schamir (1821-1906) from Erbil Ainkawa on his first trip and received a lot of information and documents from him. These documents were especially in Syriac, Arabic and Kurdish fields. Religious or cultural texts related to these languages were collected, compiled and delivered to Eduard Sachau. Sometimes, Sachau privately asked Schamir to translate some texts into Syriac (Fellihi/Surat) and Kurdish for him. Generally, these texts were written with the Garshuni calligraphy, which was common among the Assyrians at that time. For this reason, it is possible to come across many Garshuni texts registered in the name of Eduard Sachau in the Collection of Orientalische Handschriften in the Berlin State Library-Prussian Cultural Heritage (Staatsbibliothek zu Berlin-Preußischer Kulturbesitz).

A manuscript in this collection is also recorded as *Sachau 200* and a Kurdish Garshuni text in this manuscript constitutes the main subject of our article. There are nine chapters in total in the aforementioned manuscript. The tale of Arabian Nights we studied and which is at the end of the first chapter of manuscript was translated by Jeremias Schamir from Arabic to Kurdish and Syriac (Fellihi) with Garshuni calligraphy. As a result of our research, we saw that this tale was quoted from Faris el-Shidiac's book *A Practical Grammar of the Arabic Language*, which was prepared in English in 1856 to teach Arabic. In fact, we also figured out that Jeremias Schamir translated the entire book of el-Shidiac into Syriac (Fellihi) and Kurdish at the request of Eduard Sachau. However, we have only examined this tale, which was presented as a "reading practice" in this article.

In this study, first of all, the manuscript that we studied was introduced in general in terms of form and content. Then, the part of the tale that we worked on was introduced. However, after we transcribed the Kurdish and Syriac (Fellihi) forms of the mentioned tale, a comparison was made in terms of content, language and translation. Later, this tale, which was recorded as the tale of the One Hundred and Sixty-Second nights, was compared with today's Arabic, Persian, Kurdish (Sorani) and Turkish translations.

As a result, we brought to light a Kurdish translation of tale of Arabian Nights, written in Garshuni calligraphy in 1883. Besides, we found out that an Arabic-English grammar book was translated into Kurdish with Garshuni calligraphy in the same period. We also tried to show the mentality of translation in the 19th century. We observed that the understanding of translation at that time was method of word for word in the original book, Faris el-Shidiac's book *A Practical Grammar of the Arabic Language*, which was prepared in English in 1856 to teach Arabic. Likewise, we confirmed that the same method was followed in the Kurdish translation of Jeremiya Schamir. As Jeremy Munday, a translation scientist, stated, in the periods before the second half of the 20th century, the understanding of word for word translation was mostly based on textbooks. Since the translation we are working on is also a textbook exercise, he has once again justified Jeremy Munday. Perhaps most importantly, we have realized that many manuscripts written in Kurdish Garshuni calligraphy, similar to the work we studied, are waiting to be brought to light.